Karel Hynek Mácha
a byronism český.

NAPSAL
MARYAN ZDZIECHOWSKI.

S DOVOLENÍM KRAKOVSKÉ AKADEMIE I AUTOROVÝM
PŘELOŽIL
JAN VOBORNÍK.

1895.

TISKEM KABÁTNÍKA A SPOL. V JIČÍNĚ.
NÁKLADEM VLASTNÍM.

V komisi u J. Zajíčka v Jičíně.

Karel Hynek Mácha
a byronism český.

NAPSAL
MARYAN ZDZIECHOWSKI.

S DOVOLENÍM KRAKOVSKÉ AKADEMIE I AUTOROVÝM
PŘELOŽIL
JAN VOBORNÍK.

1895.

TISKEM KABÁTNÍKA A SPOL. V JIČÍNĚ.
NÁKLADEM VLASTNÍM.

Tato studie souvisí těsně s řadou studií o Byronovi a byronismu, jichž několik vyšlo v Przeglądzie Polskim a v Bibliotéce Warszawskiej. Nejedna tu zajisté mezera, ale zevrubně vylíčiti předmět bylo těžko, ježto otázka, kolik a kterak Byron na literaturu českou působil, nikým dotud zpracována nebyla, leč jen zlehka dotknuta v článku sl. Elišky Krásnohorské o nejnovější poesii české (Časop. Čes. Mus. 1877) a ve spise dra. Jos. Durdíka O poesii a povaze lorda Byrona (2. vyd. 1891). Toliko laskavým přispěním p. Eduarda Jelínka a přátelskými i cennými pokyny prof. Fr. Bílého bylo spisovateli lze práci tuto podniknouti, začež jim srdečně děkuje.

Více nežli Rus neznámá ještě, více také než Polska, skromně se beroucí šlepějemi západní Evropy, přispěly Čechy v 15., 16. a 17. století na váhu dějin lidského myšlení. Přispěly mocí idealismu, jenž se nerozpakoval překročiti těsné meze otčiny a dáti se do budování společnosti lidské na zásadách evangelické lásky.

Hus, Chelčický a Komenský, tať jsou tři jména, jimž jsou Čechy povinovány významem v dějinách světových.

Horoucí touha po spravedlnosti a pravdě zmocnila se duší těchto velkých vůdců národa. Nic toho nedbali, že je nauka o dědičném hříchu základem víry křesťanské, že je tudíž přirozenosti lidské, zkažené a zlé, nutně potřebným udidlem, ale udidlem lahodným, šetřícím její křehkosti, nikoli ostrým, jež by ji jenom pokazilo, že konečně z té příčiny církev, ač má nebe na zemi zobrazovati, musí časem pozemským vášním polevovati; nechtěli povoliti žádného příměří v boji dobra a zla, žádných smluv, naopak plni bolu nad úpadkem evangelického ducha na zemi, postavili se proti církvi, místo aby v církvi setrvali a v ní o její opravu pracovali.

Hus hlásal nauku v podstatě sice správnou, ale nebezpečnou, že taký toliko papež, tací toliko biskupové mohou spravovati svědomí lidské, kteří jsou životem následovníky Kristovými a že nejsou věřící povinni poslouchati duchovních, kteří jsou v hříchu smrtelném. Za věrnost té zásadě zaplatil Hus mučennickou smrtí. Z toho pošla dlouhá válka bratrovražedná, jejíž jevištěm byla země česká; obě strany se tu tepaly nad míru ukrutně. Záhy pak, do duše jsa pobouřen pohledem na daremné boje, Petr Chelčický, všech blouznivců vznešenější, počal tvořiti obce, známé později pod jménem Jednoty bratrské. Bez milosti tu odsouzeno všeliké násilí, byť se dělo i za účelem svatým, odvráceno se tudíž od třenic v zemi a všecky síly vynaloženo na práci o duchovní povznesení sebe i bližních. Nejkrásnější to pomník českého idealismu. Pochopitelno, že obce takých zásad nemohly dojíti místa na světě. To však neumenšilo jich zápalu, neboť jim tak nešlo o rozšíření se, což spůsobuje vždy roztříštění jednotného učení, jako o prohloubení duchovního jádra v nepatrném hloučku vyznavačů jich víry. Jan Amos Komenský, nejjasnější jejich hvězda, jenž geniem filosofickým i paedagogickým obrátil a posud obrací po sobě pozornost všech duchů myslících, vyznal bez ostychu, že dobře ví, kterak sám i všickni jeho přátelé jsou světu za pohrdu a na posměch, ale co prý jim do toho, jen když jsou čistého svědomí a Kristův obraz v srdci nosí.

Ale ten duch horoucí, idealní a reformatorský, toužící přetvořiti svět v jedinou obec evangelickou, zapomínající však na nejpilnější potřeby, připravil Čechám ztrátu politické samostatnosti. Po bitvě na Bílé Hoře staly se kořistí reakce katolické a usnuly skoro na dvě stě let. Tento věk teprve se vzkřísily, ba spíše je pravda, že se znovu narodily, tak málo společného mají proudy unášející národ český dobu přítomnou s úpadkem minulosti. Protože vše, co minulost potomstvu nejsvětějšího odkázala, bylo rázu významně protikatolického, jest podnes v Čechách, zvláště tam, kde se mají za nejvřelejší vlastence, politování hodná nechuť k církvi. Neuznává se, že táž církev, která bojujíc za vlastní spásu Čechy pádící v náruč reformace zhnětla, sama, když utlumila nepřátelské hnutí, osobami nejlepších zástupců svých jala se nejdříve buditi tužby národní.[1]) Tak psal v 17. st. už jesuita Bohuslav Balbín výmluvnou obranu jazyka českého, která směla teprve za sto let na světlo boží.[2]) V 18. st. piarista Gelasius Dobner vydal a vyložil Hájkovu kroniku a založil historickou školu českou, z níž se utvořila r. 1784 Královská společnost nauk. Žáky a nástupci Dobnerovými byli Voigt, K. Ungar, F. Durych, Fr. F. Procházka, vesměs kněží; jedině Pelcl, autor Nové kroniky české, byl mezi nimi laikem. Konečně nej-

znamenitější všech, Josef Dobrovský, byl opět kněz katolický, jenž monumentálním dílem o jazyku staroslovanském založil r. 1822 filologii slovanskou.

Týž čas Jan Kollár vdechl Slávy Dcerou (1824) poesii české nový život. Ale síla česká se vyčerpala v dlouholeté válce se světem katolickým a německým i nebylo už v novém ruchu bývalého živlu bohatýrského. V čele kráčeli tiší a skromní pracovníci, pilní badatelé minulosti; sám Kollár, jak vtipně řekl kterýsi kritik, byl v poesii toliko archæologem a naopak v archæologii básníkem. Nesměli ti mužové pro tolikerá neštěstí národní ani ve snu pomýšleti na samostatnost v budoucnosti, tudíž nežli zhynouti jako národ, volili raději zůstati aspoň Slovany a jako část všeho Slovanstva účastniti se pomsty na Němcích za pociťovanou nyní křivdu a útisk. Tento truchlivý panslavismus byl zřídlem ideí Kollárových i všech jeho nástupců.[3])

Panslavismus není než děckem nemoci, jak se vyjádřil Vojtěch Cybulski (ve Čteních o poesii polské 19. st. Poznaň 1870), zrozeným v národech, jež už dávno pozbyly samostatnosti a doufati nemohly, že ji opět nabudou, jimž nebylo dáno zvěčniti slávu bývalou, ani tolik ohně, aby jím oživily veliké postavy minulosti ani tolik fantasie a nadšení, co by stačilo ozářiti temnou noc minulosti aspoň blýskavicí, nerkuli paprsky slunečními.

Předce však v nejednom srdci českém vřel nevědomky dávný duch Chelčických i Komenských a prodíral se z nezdravého i dusného ovzduší panslavismu na širý svět a volné povětří; divá bystřina ideí byronských ženoucí se nivami českými uchvátila srdce ta, neboť pocítila v ní ukojení mlhavých tužeb svých.

Děje byronismu českého jeví tudíž postupné probouzení se a uvědomování ducha, jenž jest slávou i ozdobou národu nám příbuzného, ducha v nejšlechetnějším významu slova kosmopolitického, jenž prahne žíti životem nejen vlastním, ale všelidským a touží činem přispěti, aby se zákon Kristův uskutečnil. Dodejme, že ten process trvá dosud neustále, neboť nenalezl dosud člověka, který by mu vtiskl znak ducha svého, vytkl samostatný směr a na novo uvedl Čechy na dějiště proudů světových.

Tak horoucí i tak velký, na pohled jakoby výhradně sobě jen oddán a v sebe pohřížen byl, přes to však z básníků nejlidštější, neb všecko to právě, co je jádrem nejvznešenějších tužeb ducha lidského

uchvacovalo i rozplameňovalo jeho velikou mysl, stal se Byron nevyčerpatelnou studnicí, z níž mohl píti každý, kdo cítil, že se srdce jeho dovede zaujmouti něčím šlechetnějším, než city pouze osobními. Každému se však nepovedlo spojiti v jedno své vlastní bujné žádosti s tužbami lidstva všeho; nejeden místo pobídky k životu dopil se ze zdroje nadšení svého mistra jen jakéhosi omamujícího, uspávajícího léku, jehož užitím však slábnul.

ČÁST I.

Karel Hynek Mácha.

I.

Prvým a nejhlavnějším zástupcem byronismu českého jest Karel Hynek Mácha (1810—1836).

Osudem připomíná Shelleya. Byl za života rovněž jak on nepochopen a neoceněn. Když r. 1836 několik měsíců před smrtí vydal nejdokonalejší výtvor svůj, báseň Máj, popletená kritika nevěděla, co s ním, kam s ním, ani jak ho posouditi. Byl to však věru podivný výtvor dle tehdejších názorů českých. Bez obvyklého haraburdí starožitnického, neodvolávaje se pranic na staroslovanskou minulost, blahé paměti, ale dávno zašlou, bez touhy utonouti v širém moři slovanském, jež prý už brzo zatopí Europu, bez sladkých snů o milostném vrkání Kościuszkově s Kateřinou II. kdesi na onom světě v kraji lethejském, jak to je u poctivého Kollára, — jevil Máj naopak od začátku do konce zřejmé působení Jeho Satanské Milosti, Byrona, básníka „přesyceného (jak napsal jistý recensent Máchův) rozkošemi života, s duší rozdvojenou, bez víry a naděje“, jenž rád zoufalství své opěval. Tolik jen dovedla kritika česká na výtvorech Byronových vypozorovati. Nic tedy divu, že následovníka jeho Máchu cti i víry odsoudila.

Ale byronism Máchův nebyl jen napodobením, naopak měl svůj zvláštní, samostatný ráz, ráz chabého, protože fatalistického zoufalství. Jako u všech duší básnických, tak i u Máchy prýštilo se zoufalství to z živého pocitu rozporu mezi světem idealů a skutečností. Ale Mácha měl příležitost poznati život se strany mnohem posupnější, nežli Byron. Odtud zoufalství jeho nabylo podoby beznadějnosti a ztrnulosti. Od dětství až do smrti bylo mu zápasiti s hmotným nedostatkem, patřiti na neštěstí vlasti a konečně v lásce dožíti se jen sklamání a mnoha bolů, ale žádné její hlubší rozkoše.

Otec básníkův, vyučený mlynář, měl v Praze krupařský obchod. Vedlo se mu zprvu dosti dobře, neboť tím obchodem se tehdy za dlouhých válek Napoleonských, kdy bylo mnoho dodávek vojsku, hojně těžilo, ale r. 1811, několik měsíců po narození Hynkově, známým nařízením vládním, aby státovky platily jen pětinu nominalní ceny, přišel jako statisíce chudšího obyvatelstva říše rakouské skoro na mizinu. Odtud žili nuzně za stálé starosti o chléb a strachu před úplným ožebračením. Zajímavý jest popis obydlí Máchových rodičů v Arbesově studii*: malý krám do ulice s vařivem a moukou, za ním kuchyňka, pak na dvůr malý, temný pokojík, kde bydlel nastávající básník, v něm stolek, dvě sedadla, postel, nad ní kytara. Tolik jen nábytku. Později měl Mácha v novém bytu rodičův pokojík, jenž byl, jak napsal Sabina, „pro básníka Máchova rázu jako naschvál utvořen: síň podlouhlá, úzká, tichá a vždy soumračná a chladná,“ s touž jako dříve postelí, stolkem, sedadly i kytarou, ale i s novým kusem nábytku, stojanem na knihy. To všecko, praví Sabina, mělo v jeho přítomnosti vespolek s ním ráz zádumčivosti. V smutném tom okolí strávil mládí své náš básník, štíhlý brunet, vysoké, krásné postavy, slabých vousů, vysokého čela, tmavomodrých očí, s výrazem smutku na tváři, buď u knih nebo v snění zabrán, nezřídka o hladu a v chladu. Na školách, zvláště později na vysokých studiích, seznámil se s ruchem národním** a zahořel octnuv se v kroužku mládeže láskou k vlasti planoucí sám tužbou povznésti národ zubožený. Nejbližší přátelé jeho byli Václav Štulc, později kanovník na Vyšehradě, šlechetný přítel národu polského, K. J. Erben, známý potom etnograf, archeolog a básník a Josef Pokorný, jenž sic příliš záhy umřel, než aby v širších kruzích proslul, ale na druhy své působil neobyčejně; láska k vlasti, která celým jeho srdcem jedině a nerozdílně vládla, obdařila ho zvláštní šťastnou mocí poutati na se, kde koho šlechetného. Často se scházeli, aby si vespolek posteskli na německý ráz škol, na zanedbané vzdělání lidu, a poradili se o tom, jak šířiti v nižších vrstvách knihy a zálibu ve čtení; často snili o budoucím divadle českém. (Arbes). Při těch rozmluvách vyznačoval se mladý básník neobyčejným zápalem. „Kdyby se ve vlasti, psal Máchovi Pokorný, (Sabina str. XXV) polovice jinošstva zápalem podobala Tobě, zajisté by se oživený samolet brzy z rumů vznesl . . .“ Ale přemítaje o obrození vlasti Mácha přesvědčoval se skoro denně o tom, jak příliš

* Arbes, Slovanský sborník 1887.

** Zprvu básnil německy. Viz Nové básně (Versuche des Ignaz Mácha), jež vydal J. A. Zelený v Chotěboři 1892. Pozn. překl.

trnitá je cesta k žádoucímu cíli. Vláda sledovala nevlídným okem český ruch a všemohoucí policie neunavně stíhala všeliké projevy vlastenectví. Malý příklad: Kdysi vyšel si Mácha s přáteli za město. Vracejíce se z vycházky zpívali si české a polské písně. Příští den povoláno všech na policii a tu se jim bylo zpovídati, proč šli za město pospolu, kdo byl vůdcem, co zpívali atd., nebof tehdáž upadl u policie každý u veliké podezření, kdo česky zazpíval. Hospody a kavárny hned prohlíženy, jak se tam česká píseň ozvala.

Mácha se tedy od mládí vřele účastnil ruchu národního. V básních sice zpíval obyčejně city osobní, nebo obecně lidské a řidčeji vlastenecké, pročež mu byl tehdáž hned vytknut nedostatek náklonnosti k rodné zemi, ale to bylo celkem neprávem, neboť básně jeho vlastenecké, byť nečetné, vyznačují se živostí a silou pravého citu.

Tak zní ku př. první jeho píseň:

„Až zařva český lev
Na nepřátely vstane,
Až prapor vzhůru vzplane:
Má jemu budiž krev!
Však pokud dřímá hněv,
Větřík jen lehce vane,
Vře srdce mu oddané
A zní mu jen můj zpěv!“ —

Lev český opravdu dřímal. Tempo národního ruchu bylo velmi zdlouhavé a vše se dělo tak tiše, že to nijak nehovělo prudkému zápalu nadšeného snílka. Ký tedy div, že nedocházeje žádoucího ukojení ve vlasti, hledal ho jinde. Mimo přátele smýšlení vlasteneckého, z nichž nejvíce miloval Pokorného, měl Mácha ještě jiné dva, Beneše a Franka, nadané a vzdělané mladíky, ale národně lhostejné. Beneš totiž byl smýšlením pessimista, kdežto Frank, odkojený plody německého romantismu, byl mystik všecek pohřížený v svět ducha. Pohrdal skutečností, vyhýbal se životu společenskému a zabrán v sebe dbal jen o to, jak by co nejméně mluvil. Mimochodem řečeno, pozoruhodno je, že všickni ti čtyři přátelé snílkové, jak Mácha, tak jeho tři druhové, stejnou pocítivše nechuť k světu, jenž nehověl ani vlasteneckým ani romantickým jejich snům, stejně záhy v mladistvém totiž věku s ním se rozloučili. Skrze Franka poznal a oblíbil si Mácha díla Novalisova a Z. Wernerova a pohroužil fantasii svou — jak dí Sabina — v bájné jezero poesie německé; samotář povahou stranil se pak tím více lidí. Přes to netrval tento stav mysli jeho dlouho, ani v činnosti jeho nezůstavil

patrných stop. Příliš živé svazky poutaly ho k otčině, aby byl mohl na dlouho přilnouti k blouznivé romantice německé, ode všeho světa zcela odloučené. Již romány a básně Waltera Scotta, s nimiž se brzy potom seznámil, značně účin kouzla toho seslabily. Dokonalého však ukojení svých tužeb došel teprve v poesii Byronově.

Poznal ji prostřednictvím Polsky. Osudy její r. 1830—31 mocně naň působily. Když povstání zmařeno a tlupy vyhnanců vojensky táhly přes Čechy do Francie, mladý Mácha vřelé pociťoval účastenství i soustrast s jejich mravní i hmotnou bídou. „Jest jim hůře než nám, pravil přátelům, neboť jsou nuceni opustiti vlasť.“* Staral se též s přáteli o nějakou podporu, ale byli sami bez groše, sebrali tedy staré šaty své, prádlo a obuv, trochu jídla a dali vše matce básníkově, aby jim to do Karlína donesla.** „Znáš asi smutný los našich bratří Polákův, psal tehdy Mácha Pokornému; rozptýlili se i po Čechách, ale schytají je a vydají Moskalům. Snaž se buditi útrpnost s nimi, zasluhují toho věru, aby se jich v neštěstí jak moha každý ujímal.“ Zaujat jsa Poláky naučil se Mácha polsky a poznal i literaturu jejich. Jak v ní byl sběhlý, o tom svědčí jeho román Cikáni, jehož každou kapitolu začíná nějakým heslem, vyňatým z výtvorů poesie polské. Tak se tudíž dovídáme, že mimo jiné čítal Mácha Mickiewicze, Słowackého, Garczyńského, Malczeského, Goszczyńského i Magnuszewského; ze starších Niemcewicze; z méně známých Dunina Borkowského, Korsaka, Ludvíka Jabłonowského i Skarzyńského; konečně Bielowského, Siemieńského i Wójcického. Nejdůležitější však je, že z překladů polských od Mickiewicze a Korsaka, poznal díla Byronova, v nichž nalezl vše, po čem toužil. Až dosud měl před sebou buď trpkou a bolestnou skutečnost, s níž však cítil se nerozlučně spoutána, nebo idealy vzdálené světa a tím ho odpuzující. U Byrona shledal krásné sloučení světa idealního se skutečností, neboť z bolů života vzešla a s nimi i srostla poesie ta opěvající reky, kteří mezi lidmi žili a působili, ale nad okolí své se povznášeli a rozporem mezi světem idealů a skutečností trpěli. Mácha pocítil, kterak jest jim po té stránce duševně příbuzen, zároveň však i to, že jsou v utrpení nedostižně velici. Nepochopil, jak se o tom dále přesvědčíme, že byli velci jen tou měrou, jakou srdcem svým obsáhli lidský bol a jak zdatně bojovali se zlem. Než buď si tak, velikost jich pocítil přec, skláněl se před velikostí tou a do smrti se už z moci neodolatelného kouzla postav Byronových nevyprostil. Sám se k tomu přiznal úplně. „Ten Lara, řekl

* Arbes, Slov. Sbor. 1887, č. 4.
** Tamže.

kdysi, mne pronásleduje jako upír. Až ho v Mnichu překonám, obrátím se do Čech a zůstanu s svým básněním na vždy doma.“* —

Ale nedokončil Mnicha a nedočkal se toho, aby překonal v sobě účin Byronův. Vrozená blouznivost, pocit osobní povznešenosti ale i opuštěnosti mezi lidmi, neblahé poměry ve vlasti, pak i trpká škola života, kterou prošel, potýkaje se den co den s bídou hmotnou, to všecko v něm podněcovalo víc a víc byronovskou nechuť k světu. Ke všemu ještě sklamání v lásce. O tom však víme podrobností velmi málo. Už v Prvotinách opěval mrtvou lásku. Potom prý miloval třikráte, ale vyhledávaje idealů, jak praví Arbes, v postavách ženských, nalézal toliko všední ženské v postavách idealních. Odtud vznikl v něm trpký předsudek k pohlaví ženskému. Viděl v dívkách jen výkvět jakési nepravé, totiž jen a jen smyslné krásy. Nepřipouštěl, aby kterákoli byla schopna pochopiti myšlenky a city, zmítající vznešenějšími dušemi mužů. O prvých dvou láskách jeho nevíme téměř nic, trochu více o lásce třetí a poslední, jížto účinek byl osudný. Mladá dívčina, Lora**, připoutala ho půvabem smyslným, že s ní i v nezákonný svazek vstoupil. Nahlížel však, jak nedostupný jí byl obor jeho idealův, několikrát usiloval vyrvati se z objetí milenčina, ale marně; jakési kouzlo neodolatelné táhlo ho znova k ní. „Buďte zdráva! — psal jí jednou, — cestuju ven, daleko, daleko na venek k svým známým, blíže k onomu místu, kde přítel můj (Beneš) ve věčném snu odpočívá a žel můj se mnou cítiti nemůže. Chci navštíviti hrob jeho, jest mi svatý; pročež chci očištěn, bez nenávisti k němu přikročiti. Buďte tedy zdráva i odpusťte mi v srdci svém, jest-li jsem Vám kdy ublížil, jakož i já odpouštím Vám, co jste mi učinila. Snad se na hrobě jeho naučím Vás nemilovati, zapomenouti na Vás i povrhnouti světem, jenž mi vše odňal i každou radost mi zničil, dříve nežli jsem jí byl užil. Snad na hrobě jeho se naučím pokojně umříti a s ním ve chladném lůnu země sníti o ztracených rájích, o nichž jsme snívali spolu, doufajíce, že na zemi takových nalezneme. Buďte zdráva! Já Vás vroucně miloval, a běda mně, že Vás ještě miluju.“*) Jak úplně ho láska ta, do níž zabředl bez naděje záchrany, opoutala a v jaké zoufalství uváděla, toho důkazem je, že vydav tehdy právě Máj, báseň, na niž vynaložil nejvíce vloh i píle, měl se zcela lhostejně k chladu a nepřízni, s jakou se potkalo to přemilé dítko básníkovo u české kritiky. „Eduarde, psal příteli,**)

* Arbes, K. H. Mácha, str. 68.

** ib.

*) Cituji dle Úvodu Sabinova XLIX.

**) Úvod, str. LVI. Pozn. překl.

kdybyste byl v Praze a já Vám mohl vypravovati, co se v krátkém čase se mnou dálo, Vy byste se zbláznil! . . .

. . . . Nésti to, co já nesu a nemoci to žádnému svěřit, sám v sobě to žrát . . . Eduarde, kdybyste byl zde! Jak chladný jsem, budiž Vám toto příkladem. Pan Tomíček posuzoval můj Máj, mne nazval „rýmotepcem", mou báseň „škvárou" a mnohem horší věci a já — ani jsem se nezasmál ani nerozhněval; četl jsem to všecko, jakoby neznámý byl neznámou mně báseň napsal i posuzoval. Však, jen až Vás uvidím, vřelá krev Vám zledovatí, jako moje."

Lora se právě čekala do kouta. Básník pokládal za svou povinnost vejíti s ní v svazek manželský. Ale v Praze meškati s ní nechtěl. Odbyl tudíž v září 1836 na rychlo právnickou zkoušku a pospíšil ihned do Litoměřic, kde se stal praktikantem u jistého advokáta. 1. října povila Lora syna. Ubohý básník, jak se zdálo, chvílemi i pochyboval, že je to děcko skutečně jeho. „Mám syna, — psal Eduardu Hindlovi 9. října, — narodil se prvního . . . Psal jsem Vám již jednou, co to dítě již . . . . Ale hledí mu to z obličeje, Eduarde, že je to můj syn, výrazu tak hlubokého smutku nenese žádné tak outlé srdce, leč srdce mého syna. Viděl jsem ho čtvrtý den po jeho zrození a dal jsem ho křtíti, nazejtří vrátil jsem se do Litoměřic a doufám, že jej brzo zde u sebe budu míti. Dívku tu si brzo vezmu. Heslo mé teď „syn můj a příroda!" Láska má, ty oba a Vy Eduarde mně nejbližší." Ani tedy neuvedl jménem svou budoucí choť, ač vyličoval vše, co nejvíc na světě miloval. Smutně se mu ukazovala budoucnost: po boku dívky, kterou přestal milovati, bez groše, v stálé starosti o chléb, časem i bez chleba — doslova rozuměno, — listy jeho z těch dob o tom svědčí. Ale milosrdná smrt přispěla mu na pomoc. V polovici října se básník, pomáhaje při požáru v Litoměřicích silně nastudil, až těžce onemocněl. Bránil se sice nemoci, ale marně. Při všem se ještě oddával zimničnému nepokoji a zbytečnému strachu o své milé v Praze. „Rozmilí rodiče, a ty Lori, a ty bratře! — psal 28. října. — Zapřísahám Vás nebem a vším Vám nejsvětějším, proč mi nepíšete? Máte to za žert? Jestli zde nemám v outerý psaní, tedy se Vám co nejsnadněji zblázním! — Je teď v pátek před 8. hodinou; již jsem ležel; nemohu vydržeti; jdou na mne ustavičně takové ouzkosti, že jsem musel vyskočit. Píšu polonahý, sotva že zimou péro držím. Což je to žert, tak dlouho zde býti sám a sám, nic nedělat, kam a co mohu myslet, než jak se v Praze máte? a že ne všickni dobře, to bez toho vím! Lori nemocna, Ludvík snad mrtev; a já tu mám sedět a myslit si a představovat si to n' horší, a do Prahy nemoci a psaní nedostávat" . . . . a tak dále tím t em. Na konec po-

znamenal věci, jimž, jak se zdá, nepřikládal zvláštní důležitosti, jež však vrhají zoufalé světlo na jeho hmotné poměry. „Zas přišly na mne nějaké platy a já mám teď zrovna .... dnes jsem již nesnídal a nevečeřel, obědvat budu moci zítra a v neděli; a v pondělí snad ani to ne; a jestli v outerý na prvního nedostanu od p. právního peníze, o čemž pochybuju, neb je svátek, tedy hlady umru; neb že v pondělí nebudu míti co do úst dát, to je jako dvakrát dvě čtyry! A nic bych si z toho nedělal, jenom těch ouzkostí, co mám každou noc, kdybych se zbavit mohl.“ Prvního listopadu bylo mu tak už zle, že se k tomu přiznal majitelce domu, ale poněvadž byl den sňatku už napřed určen na 8. listopad, tedy psal třetího rodičům, že přijede za tím účelem do Prahy v pondělí, 7ného. Byl to poslední jeho dopis. V sobotu ráno byl již tak sláb, že požádal domácí paní, aby poslala pro lékaře. Ten mu předepsal nějaký lék a nařídil, aby se mu v studeném, nevytopeném pokoji zatopilo. Ale nic na plat; horečka se vzmáhala, básník pozbýval vědomí. Příští den se ani nevzpamatoval a v pondělí, 7. listopadu, loučil se se světem, který mu tak hojně obdařil trním krátkou dráhu života, odpíraje mu za to vše, co může dodati k životu chuti. Chudák matka jeho nevěřila v nastuzení, všecko připisovala „jí“. Proč se s ní syn zadával? Proč utíkal studem z Prahy? „Ona“ vším vinna.*

II.

Vášnivá touha po idealu byla hlavní ráz duševní povahy Máchovy. Nelišil se tím nikterak od četných vrstevníkův a druhů básnických, ale neměl ani fantasie té, která ozlacujíc skutečnost jakousi září nebeskou, zastírá v ní nezřídka vše, co by se příčilo vysněnému básníkovu idealu, ani Mickiewiczowy síly citu, která rozněcujíc v nás lásku k lidem časem i zrak zastírá, bychom neviděli jich zlostí a převráceností, a naopak vnuká víru v nezmoženou sílu dobrých jejich hnutí a náklonností. Proto patřil Mácha na svět i na lidi okem velmi střízlivým a že měl živobytí trudné a trpké, tím náchylnější byl k beznadějnosti a zoufalství, tím poddajnější účinu výtvorů Byronových.

Ten ráz povahy objevil se již v nejrannějších pracích jeho, které jsou ve spisech jeho sebrány v skupinu pod názvem Prvotiny. V jedné z nich (Vzor krásy) vroucně vzývá idealní krásu, aby sestoupila na zemi. Tehdy „tělesnému oku noc ji kryje, s rozedněním shasne oka svit,

* Arbes, Slov. sbor. 1887., č. 6,

neboť jen v říši fantasie ta krása žije, toliko temný cit ji dovede postihnout. — Ale kde ji hledati, ne-li v postavě dívčí, v níž se ta krása obráží? Mladý básník tudíž řadou veršů vyjadřuje svou tužbu milostnou, ale stále marnou, stále sloučenou s beznadějným zármutkem, neboť ho stále něco loučí od milenky: tu příkré podmínky života, tu smrt. Vzdaluje se tedy světa, miluje ticho hřbitovní (Na hřbitově), sní o věčném odpočinku (Srdci mému), ale někdy propuká tlumený jeho bol písní divě zoufalou. Tak volá v písni Zoufalec:

„Časně jsi mi spustil snů mých ráji,
Prázdný mládci zůstaviv jen svět . . .“

Rozprchly se všecky jeho sny, nevzešlo kvítí, jež uzřel ve snách čarovných! — Tedy umřít! — Ale lidé se potěšují myšlenkou, že jim za hrobem nový život vzejde, znova libé sny nastanou, ... bylo-li by tomu tak? — „Tedy znova mám svou mladost sníti?“ Znovu trpěti, až poslední jejich stín mi zase zmizí?

„Raději má na vždy hrob mne krýti! —
Věčné nic! V tvůj vrhu já se klín!“ —

Tedy již tak mlád předstihoval Mácha Byrona v zoufalosti. A potom vždy víc a více: jak vzrůstala jeho touha po idealu, tak se vzmáhalo i jeho zoufalství ze sklamaných snů. V básni Dítě, připomínající na krásného Motýla, jímž Lenau začíná Fausta, dítě toužíc po otci, jenž před léty utonul, pustí se na širé moře, ač „strašlivě bouře skučí a zbouřené moře hučí“. Jekot vln připadá mu právě jako nářek otce, po dítěti roztouženého. V nich tedy hledá smrti, aby se spíše s milovaným otcem shledalo. Báseň B u d o u c í v l a s t připomíná opět loučení se Childa Harolda:*

„Mé panoše, pojď ke mně sem!
Co pláčeš, hořekuješ?
Jsi polekán vln otřasem
či větrem, kterým pluješ?“ (Z překl. El. Krásnohorské).

Tyto čtyři verše Mácha na začátku básně své téměř do slova opakuje.**

---

* Spisovatel zde cituje čtyři verše z Harolda přeloženého Mickiewiczem.

Pójdż ty mój paziu, paziu mój mały,
Co znaczą te łzy i żale?
Czyli cię wichrów zdąsanych szały
Czy morskie lękają fale?

** Doslovný citát z Máchy připojil překladatel.

„Slyš, páže můj, proč smuten stojíš?
  Slyš, páže můj! — sem blíže pojď!
Snad že se vlny mořské bojíš?
  O neboj se, pevná je loď.“

Páže se nebojí ani vichrů ani vln, ale vzdychá po své vlasti, kterou tuší kdesi daleko za chmurami. Z moře klínu vychází veliký, bílý měsíc, ozařuje širou vlnící se hladinu a v tváři jeho světlé poznává panoš tvář vytoužené vlasti svých snů i slz. V jiné básni (Básně bez nápisu a zlomky 12.) líčí pěvec západ slunce. „Šerem přes hladinu mořskou — Lkaly zvony smutným tónem — Touhu země po slunéčku — Růže klonila hlavinku — Umírajíc, nejsladší — Vůni zahradou vydechši. Po jezeru tichotiše — Ploula labuť, bílá labuť, — Na peruti nočních dechů — Vznášela se píseň její — Poslední labutí píseň.“ Z té žalosti zvonů, růží i labutí romantická dívka vysílá u vesmír svou touhu po světle a kráse, kdyže, lká, vzejde lidem slunce, jež zasvitlo na Golgotě? — Jako vždy, tak i tu hledá básník v dívce vtělení svých tužeb idealních: Ona, ona, jenom ona a stále ona, ale kdo jest ona? „Tváří jejích neviděl jsem, Hlasů jejích neslyšel jsem, Přec mé srdce láskou hoří“ k ní, neznámé a jen vysněné. (Písně 17.) Tuto milostnou touhu vyjádřil překrásně v písni Měsíček, v níž měsíc, noc co noc vycházející nad štíty hor, hledá milenky své po zemi, marně a přece zase doufaje. Čím déle a bez úspěchu ji hledá, tím víc bledne a se zasmušuje, tím dále prchá oblohou a zemi rosí slzami žalu. Přítel jeho vítr spěje mu na pomoc, stírá rosu s květů, nahlíží do jich kalichův, zdali tam nebydlí překrásná milenka měsíce, ale vždy marně. Jeho dechem sklánějí květy své hlavinky, listí stromův opadává, stříbrolesklé vlnky potůčka se pění — ach, však nikde ona! — Básník tedy opět zatouží po tichém snu smrti; snění jeho nabývá časem rázu pantheistického, neboť básník vzývaje smrt nemyslí na lásku, nýbrž na život posmrtný, na všemocnou, tvůrčí sílu přírody, na mladou vesnu, která svým dechem, rosou svou i květem oživí a ozdobí básníkův hrob. (Znělky 3.) Ale častěji než nad mocí a krásou přírody zastavuje se Mácha nad její bezcitností k utrpení lidskému; tisíci velebných hlasů se ozývá, ale nic mu neznamenají, nepřinášejí úkoje v jeho srdce strápené (Opuštěný); působením hrozných těch myšlenek mění se nálada básníkova v Noci, Večeru a v některých znělkách v píseň zoufalství: den hasne, temnost za ním, temnost před ním! Děs ho obkličuje: „Pane, pane! Zůstaň se mnou, neb chce večer býti!“ Daremné lkání; Bůh neslyší jeho nářku! Jakás ruka před umdlelý zrak vždy mu staví zoufalství jen číši. V duši se mu stmívá i stmívá! „O jak chladno v noci pusté říši!“ (Znělky 2.)

V obrazech pomíjejicnosti a opuštěnosti lidské uprostřed nekonečné jsoucnosti dochází trpící básník jakési divé rozkoše a snad Byronova Euthanasia vnukla mu sen o Praze. Světa konec jest, zhynulo všecko, co žilo, ti tam jsou lidé, jen příroda tu trvá sama. Touž zůstala docela i Praha v snách básníkových, ale mrtvá, tichá jako hřbitov, zoufale tichá. Ale jakou měrou vidina ta básníka poutá, tak ho i děsí: hrůzný to los člověka, věčně toužit a trpěti! A přece to utrpení jest nějak nesmírně vábné, neb rovněž nesmírně těžko jest rozloučiti se s životem (Srv. Umírající). Lépe jest žíti a trpěti, nežli spáti tvrdým snem nerostův. Proč tedy naříkati? Nezmění se, co Bůh ustanovil (Básně bez nápisu 17). Zamknu svou bolest v hlubinách duše; myšlenko, nevyzírej tam odtud! „Nermuť jiným blaha zdroje! Vrať se v hloubi, z kterés vyšla, — Tam si moje srdce sžírej, — Však jen moje, moje, moje!“ (tamže 15.)

Pocit rozporu mezi idealem a skutečností stále přítomný a neutuchající, bolest trvalá z toho vznikající, vyjadřovaná tu beznadějnou touhou po světle, tu v tichém odříkání a smutku, tu i výlevem prudkého zoufalství, to je celkem obsah lyriky Máchovy. Pozoruhodno při ní, že se jí úplně nedostává tonů radosti. V té příčině by mohla býti srovnávána jen s lyrikou Leopardiho, ale i tuto pessimismem převyšuje, neboť vlaský básník míval časem přece chvíle vnitřního klidu a veselí, jež tak krásně vylíčil v Z mrtvých vstání.

Než jakkoli byl až do dna duše bolestí proniknut, neuměl se Mácha dopátrati podstaty její tak hluboko, jako Leopardi, ani ji nedovedl tlumočiti obrazy tak sytými a silnými. Maloval ji stále na podloze západů slunce, ticha večerního i nočního a slz, jež v podobě rosy měsíc, země a kvítí prolévá. Tím však upadal v nezbytnou jednotvárnost. Za to nade vše vynikl hudebností verše, kterou dovede po zásluze oceniti jen znalec jazyka českého. Vlastnost ta tím je podivu hodnější, že byl slovný ten nástroj, jehož básník užíval, velmi nevděčný; Máchovi bylo překonati nesmírné obtíže, neb se jazyk český tehdáž teprve po dvěstěletém spánku probouzel k životu.

Idealism bez víry v idealy pudil Máchu k poesii Byronově. Vedle této vlastnosti jevily se však v rázu básníkově známky slibující, že se nijak neobmezí na pouhé následování, nýbrž že dovede dodati svému byronismu odstínu zvláštního, samostatného. Při vší blouznivosti vyznamenával se Mácha především neobyčejnou přesností myšlení a svědomitostí. Na universitě se horlivě zabýval suchou a duším básnickým tak nelákavou vědou matematickou a to jen proto, aby přivykl přesnému

myšlení. Rovněž tak horlivě pěstoval filosofii, chtěje důkladně seznati názory největších myslitelů o lidském duchu a jeho odvěčných záhadách. S vlastností tou souvisí jeho svědomitost a píle, jakou vynakládal při práci na formu svých výtvorů. Arbes uvedl v studii své řadu ukázek, jichž původní znění, nalezené v starších ještě zápiskách a dopisech přátelských, svědčí o tom, jak dlouho nosil každý obraz v mysli, než se mu povedlo odíti ho tak vhodným rouchem, jak si přál. Neméně svědomitě si vedl při popisech přírody a míst, to často až na škodu díla, neboť ztráceje se v podrobnostech zatemňoval obraz celku. Patrno, že umělec takové důkladnosti a přesnosti nemohl přestati ani na planém lkání ani na bezmyšlenkovém opětování toho, co jiní před ním už pověděli, neboť byl puzen vnitřní potřebou vytvořiti si samostatný názor světa a lidí v něm.

Ježto byl Mácha nadšeným vlastencem, poutala ho stejně minulost jako přítomnost národa jeho. V létě vycházíval na daleké cesty po vlasti zkoumat míst historicky slavných: při tom obcoval s lidem, jehož ráz toužil poznati. Dojmy na cestách pilně zapisoval, aby z poznámek těch později celek vytvořil. V předmluvě* k budoucímu takému spisu oznamoval, že chtěje rozšířiti mezi krajany známost lidu českého, podá popis některých příhod na cestách svých, z nichž by se mravy, povahy a spůsoby obyvatel země české poznaly. Nabádal také krajanů, aby týmž směrem pracovali dovozuje, kterak je nutná potřeba díla, z něhož by si každý čta pojem o národě českém utvořil.

Z básníkových citů idealně byronovských, z přesné logičnosti jeho myšlení, z důkladnosti badatelské a ze záliby v látkách domácích dalo by se vlastně souditi, že byl povolán vylíčiti obraz dávnověkosti české, kde by na základě skutečných udajů a místních popisů vykreslil idealní postavy historických i vybájených bohatýrů českých. Mácha toho úmyslu skutečně i byl. Máme drobné zlomky několika jeho historických dramat a větší fragment historického románu Kat. Netřeba o nich mluviti, ježto nás o tvůrčím nadání Máchově valně nepoučují a také proto, že se básník toho záměru však brzy vzdal. Nahlédl asi, že se mu na kresbu rozsáhlejšího obrazu z dějin nebo ze života společenského nedostávalo nadání psychologického.[4]) Jednotlivosti zevnější důkladně a zevrubně popsati, to uměl, ale neuměl čísti v duši lidské, nestvořil žádného karakteru, podléhal víc a více démonickému kouzlu hrdin Byronových, marně se mu snaže

---

*) Sabina ji uvádí v životopise Máchově.

uniknouti. V novelle Marinka (1833) jest působení to ještě nepříliš patrné, v románě Cigáni a v Máji jest hlubší, nejsilněji vystupuje v nedokončené básni Mnich.

Kritika česká v povídce Marinka nepostřehla byronismu, a také ho tu v přesném slova smyslu ani není. Nebylo tu žádoucí aristokratické půdy; ani panstva, rytířstva, ani hrdých vyvolenců štěstěny. Byli tu ubožáci, jež hněte prosaická starost o vezdejší chleb. Ale ti ubožáci jsou duší opojených tužbou po idealu a strápených, že tužba ta na světě marna. Popis reka té povídky jeví jakousi affektaci připomínající naivní návyk Korsarův a Giaurův zachmuřovat čelo a vyhlížeti zarmouceně. „Kdo byl dne 6. září 1833 při slunce západu na Novoměstském svatém poli, bude se pamatovati na mladého pocestného, který v šedivý pocestní oděv jsa oblečen, černými vousy zarostlý a hlavou o svůj vak opřený ležel na zdi hřbitovní.“* Hrdinou je tu básník sám, osamocený na světě, nepochopený lidmi a stranící se jich, toužící po nadzemském kraji slunečném, leč bez naděje, že ho kdy uzří. Jedné neděle májové vyšel si po poledni do zahrady za městem na procházku. Vyhýbá se davu a jeho mělkým radostem a baví se raději pohledem na zapadající slunce, bzukotem komárů a chrobáků, vůní rozkvetlého jasmínu, raději sní při melancholických zvucích houslí, na něž hraje jakýsi žebrák starý. Žebrák ten mu dodá list; neznámá dívka, zamilovaná do jeho básní, vyznává mu city své a prosí za odpověď. Dopis celý byl plod hlubokého smutku a nesmírné důvěry v básníka, což ho silně dojalo. Zmocní se ho jakási radostná předtucha, že se idealné jeho sny skutečně splní. Spěchá tedy dle udané adresy k ní. Znamenité nadání plastické jeví popis okolí, v němž se brzo potom odbude krátký román. V zastrčeném koutě Prahy je malý, nízký domek v úzké příční ulici, hradbou od hlavní ulice oddělené, blátivé; páchnoucí stoka pod okny, přes ní lávka, vedoucí do domku; přes ulici natažený motouz, na něm prádlo. Několik starých žebraček se baví klepem, v blátě válejí se děti. Na pokřik uličníků vyběhne rozcuchaná a rozhalená ženština, spraví rychle některého z nich a ten se dá do hrozného jeku. Ta ženština je macecha idealní Marinky, žena jejího otce, starého žebráka onoho. Udivena a s nechutí ukáže mladíkovi, kudy do vnitř. A tam teprve! Temná, vlhká místnost, roztlučené okno zalepené papírem, židle bez lenocha, po stěnách pavučiny, jedině fortepiano zbytkem dřívější zámožnosti. A Marinka? Tať pravý opak svého okolí: štíhlý, elegantní

* Spisy Máchovy II. str. 233. Pozn. překl.

zjev, černých, kučeravých vlasů, s výrazem smutku na tváři, dosud sice slíčná, ale už vyhublá, ubytěmi schvácená, skoro umírající. „Znám Vás již, pravila básníkovi. Neviděla jsem Vás sice nikdy, ale oko Vaše v této chvíli všecko mi praví, cokoli kdy ruka Vaše psala.“ Úžas se zmocnil básníka: nikoli, to není Marinka, to je ona Mignon Gœthova, o které blouznil od dětinství; on ji znal dávno, její obraz byl v duši jeho vryt na věky, tu však ji vidí více z blízka a může jí i ruku stisknouti. Rozmlouvají, jako by se byli znali ode dávna. Marinka praví, že se osmělila pozvati ho jen proto, že ví o jeho cestě z Prahy, na kterou se vydá příští už den; že by se ho živa nedočkala, neb musí za několik dní umříti. Jedině jeho si ještě přála poznati. „Tys jediný, jenž se mnou cítí“ zašeptla. „A tys jediná, jež mi rozumí!“ chtěl básník odpověděti, ale nemohl pohnutím ani promluviti. Ráno opustil Prahu a nevrátil se až na podzim, když už Marinku pochovávali.

Rádi věříme Arbesovi, že novelistika česká nemá dosud plodu, jenž by se vyrovnal Marince. Mistrná jest kresba ústředí, složeného z nuzoty, bídy a bláta, z bab a kluků; neodolatelný vedle toho půvab lyrismu, jenž nikdy básníka neopouštěl, partie, jako vůbec u Máchy, plné zoufalé touhy po slunci, které zašlo, a po hvězdách na vysosti, jichž nemůže nikdy dosáhnouti. Daleko však více, než forma, pozoruhodna je sama idea té povídky, nakresliti poměr dvou vznešených duší nikoli v nádherném zámku mezi skvělým panstvem, ale na půdě pražské chudiny, v ústředí shodujícím se s tehdejšími bídnými poměry v Čechách, kdy vrstvy vyšší odřekly se svých otců a spojily se s nepřítelem, kdy vše, co bylo vznešenějšího duchem, — sám básník toho výmluvným příkladem, — pocházelo z dola, z nuzoty a slz. Marinka je dokladem toho, jak příznivě působil z prvu Byron na mladého Máchu: znechutiv si totiž starožitnickou chorobu Kollárovu a německý romantismus od života odloučený, zamiloval si bohatýrské zjevy poesie Byronovy a zatoužil, aby sám podobné postavy tvořil, ale z šeré prosy českého života. Marinka byla prvým krokem na té dobré dráze a kdyby byl na ní básník setrval, byl by opatřil Čechům něco podobného jako je Pan Tadeáš nebo ještě spíše Oněgin.

Ale čarovné kraje romantismu poutaly ho více, nežli šerá skutečnost. Marinka je jenom část Obrazův z mého života a již v dalším obraze (Krkonošská pouť) líčí reka, totiž vlastně sebe, v ústředí velice byronovském. Kráčí po temeni horském, sám a sám v ohromné přírodě. Jest rekovi 20 let, jinoch vysoké, štíhlé postavy, pěkného čela, smutek ve zraku, vlasy větrem vlající; celá jeho postava vyjímala se v soumraku jako zosobněný ohlas písně „Znáš-li tu zem, kde citrýnový

květ.“ Obraz začíná samomluvou rázu Manfredova. „Pusto kolem, pták, i zvěř míjí kraj tento, ani strom ani květ nevzejde tuto,* jedině člověk tíhne vždy výš a výše v čistší nebes blankyt a nenalézá zde, leč tajemně šustící mech a studený sníh.“ Unaven jsa jinoch usne; tu pouští básník uzdu fantasii, lépe řečeno jakýmsi mlhavým, nejasným halucinacím. Mladíkovi se zdálo, že se rozpadl** vrchol Sněžky a visel zrovna nad ním; na něm uzřel polou zřícený klášter gotický. Vstoupil tam a potkal mnicha, jenž ho vítal slovy: „Právě vhod přicházíš, nebo dnešního dne procitnou mrtví bratří kláštera našeho a lze tobě poptati se jich na vše, co jsi tak dávno dychtil zvěděti“ t. j. tajemství záhrobní. Spatřil je všecky, vážné a smutné, ve velké síni, dal jim několik otázek, ale odpovědi jejich byly tak hrůzné, že zděšeně z kláštera uprchl. Mniši ho stihali, ale už nastala zas doba, kdy jim bylo vrátiti se do hrobu. Mladík ještě zahlédne, jak zoufale pohlížejí na zapadající slunce, jehož opět po celý rok oni neuvidí. Potom se mu v měsíčné záři zjeví mrtvá milenka; tváří jako křída bílých, „rty zsinalé budily hrůzu.“ Místo dávných citů vzbudil trup ten v něm jen odpor a děs. Vidění se proměnilo a mladík spatřil tajemného starce u vchodu do temné, strašné dálky, lákajícího jak hlubiny propasti. Neznámá síla pudila poutníka za starcem. — Všech těch fantasií jádrem je strach před smrtí. Leká se jí však básník snad proto, že miluje život? Nikoli! Život ho obdařil jen slzami a tužbami, jimž není ukojení.[5]) Tento pessimismus Mácha vyjádřil na začátku Marinky výrazy, k nimž by se i Leopardi přihlásil. „Máji, ó máji! Krásný máji! V objetí tvém plesá znovu živoucí země. Ale běda, že žádný cit tak čist není, aby nebyl smíšen s citem odporným. Jako v potěšení pocestného, vidoucího ponejprv rozkošnou při cestě své krajinu, mísí se žalost brzkého s ní rozloučení, jako v sladkost prvního políbení ihned hořkost posledního vyplyne: tak i při vší radosti a plesu země z příchodu tvého, krásný máji, její tvář jeví smutek a bol brzkého s tebou se rozloučení a srdce mé jí ozvěnou z hluboka odpovídá!“ —

Všude je tedy zoufale zle, i zde za hrobem, to je celkem tresť básníkova názoru na svět a život. Nejčernější to pessimismus, beznadějný, chabý, neschopný, aby si opatřil lék proti bolesti. Starodávný budhismus indijský i současný pessimismus básníků, jakým byl Vigny a Leopardi, vypadá vedle tohoto Máchova názoru jako výraz naděje

---

*) Zcela po Manfredovsku. Mácha, jinak znalec rázu krajinného, zapomíná na Krkonoše, o nichž popis ten neplatí, a myslí se někde na Alpách. Pozn. překl.

**) U Máchy (Spisy II. 246) nejasný výraz „rozlehl se.“ Pozn. překl.

a štěstí. Budhisty též děsila smrt, ale proto, že dle jejich náhledu smrt jest jen pokračováním života a tím i bolu, přechodem z těla do těla, z tvaru do tvaru; ukazujíce však na závislost člověka od jeho žádostí, jako na zřídlo bolu i života, označovali tím i cestu, jak setřásti jařmo bolu i života a věřili, že člověk vlastní silou může dosíci konečného cíle. Naproti tomu zástupcům novověkého budhismu, kteří metempsychosu zavrhují, nebyl věčný sen smrti zřídlem strachu, nýbrž sladké touhy. Ale o životě dočasném právě jako Budha učili, že zbaviti se jho všelikých žádostí jest cestou k vnitřnímu míru vedoucí. Ale Mácha byl pessimistou a při tom i fatalistou. Co ho za hrobem čeká, zdali ono „nic", nebo život nový, tou záhadou se příliš nezabýval, přes to však jímal ho hrob hrůzným děsem, ale zase na zemi uznával člověka, jako všickni pessimisté, věčně nešťastným, věčným totiž nevolníkem svých tužeb, žádostí a vášní, bez naděje a vůle osvoboditi se od nich, bez vůle proto, že vášně působí jen dočasné a tím i snesitelné trpkosti, za to neskončeně krásné chvíle rozkoše.

Ten názor tak málo filosofický, nezdravý, skoro plytký, nebyl arci plodem hlubších úvah, nýbrž jen touhy po idealu, kterou v básníkovi rozněcovala každá srážka se zoufalými poměry života. Viděli jsme, jak se jeví v lyrických skladbách a v Obrazech ze života; ale s celou silou i výrazností vystoupil teprve v Cikánech a v Máji.

Román Cikáni, vydaný po smrti básníkově, jest proti Marince rozhodně krokem nazpět. Víc než romantický byronismus druží se v něm s fatalistickým pessimismem. Po realismu, jímž vyniká Marinka, zde ani stopy, po časovém koloritu rovněž tak. Příběh se děje na počátku našeho století, ale právě tak dobře by se mohl díti před třemi sty let. Za to místní barvitost, jako všude u Máchy, dobře zachována, popisy z přírody velmi důkladny, časem velmi krásné, ale jest jich mnoho. Děj se v jich záplavě topí, ale básník jich má tolik v hlavě, že neví, kam s nimi; bohatství nazbyt, tedy se jimi plýtvá i tam, kde se pranic nehodí. Ku př. přetíží jimi závěť hraběte Valdemara. I tu, kde používá přírody za pozadí líčeným příběhům, dopouští se chyby a sice přílišnou naivností. Je-li totiž řeč ku př. o lásce, tu vždy je krásně vůkol a ticho; jest-li o zločinu, zuří bouře a tluče hrom. Charakteristika osob úplně schází, jsou tu jen figuranti, z nichž každý jest zosobněním některé vášně nebo nálady a všickni pospolu vyjadřují myšlenku, že pramenem všeho našeho neštěstí jsou náruživosti; ale opírati se jim, že je marno, neboť jsou nepřemožitelny.

Aby nám tato myšlenka jasněji vysvitla nechme zatím obsahu romanu a popatřme řadou na jeho hlavní osoby. 1) Starý cikán Giacomo

býval gondolierem v Benátkách, kdež mu hrabě Valdemar svedl a unesl milenku. Giacomo je stihal do Terstu a dále, ale marně. Když se mu nedostávalo prostředků, přidal se k tlupě cikánské, ale Valdemarovi, jehož hledati neustal, přisáhl pomstu. Této pomstychtivosti stane se sám i obětí. 2) Valdemar, když byl svedl Angelinu a do zámku svého ji přivezl, zastane choť svou těhotnu. Podezřívá ji ze zrady manželské. Žena přisáhá, že jest nevinna a jsou-li slova její nepravdiva, nechať se jí narodí děcko zpotvořilé. Tak se i stane. Narodí se chlapec, jehož pravá ruka je delší než levá, na prsou krvavé znamení v podobě ruky k přísaze vztýčené. Hraběnka záhy zemře a Valdemar vymění to děcko za jiné mrtvé, jež týž čas porodila Angelina. Sám odjede. Později, nemoha snésti pohledu na mrzáčka, káže Angelině, by jej odstranila. Ta dlouho váhá domnívajíc se, že je to vlastní její syn, teprve po čtyřech letech podlehne domluvám hraběcím a pohodí ho v lese. Tam ho najdou cikáni a Giacomo se stane pěstounem chlapcovým. U Valdemara zatím výčitky svědomí vzbudí utkvělou představu, že zhyne rukou synovou, neb není tak zcela jist, že děcko to nebylo jeho synem. Tak jest Valdemar obětí náruživosti své k Angelině a spolu žárlivosti na svou choť. 3) Mladý cikán jest rovněž nevolná oběť žárlivosti, mimo to i žádosti pomsty. Na začátku románu přibude se starým Giacomem do krajiny u Valdemarova zámku. Zastaví se v krčmě. Tam pozná mladý cikán dceru žida šenkýře, sličnou, ale pološílenou Leu. Oba — cikán i Lea — mají krásný hlas a zpívají písně plné touhy a smutku. Zpívání to je vespolek sblíží, Lea ho zapřisahá, by ji přijal za družku života. Cikán povolí, zvláště když i starý žid ho o to prosí. Zůstane s nimi, ale z milence stane se žárlivostí jsa soužen tyranem ženy své. Doví se totiž od jednoho z lidí Valdemarových, od Barty, věčně žíznivého nedopity, že před osmi lety hraběcí panská, Angelina, zavedla Leu na zámek a že se tam mezi Leou a ukládajícím o její čest Valdemarem strhl hlučný výstup, jehož závěr byl, že Lea skočila s okna a na rozumu se pomátla. Trýzněna cikánem umírá v zoufalství a hned po ní její utrápený otec. 4 a 5.) Jest tedy Lea obětí nerozumné lásky k bludnému cikánovi a její otec nerozumného lpění na dceři, kterou bez rozpaku odevzdá v náruč ženichu, jenž se nejdříve nahodil. 6) Angelina konečně je obětí vášně k Valdemarovi, jemuž obětovala všecko i domnělé své dítě, ale za to zakouší trýzně svědomí, až sešílí a objeví se v románě jako ohyzdná, furii podobná žebračka. — Zakončení románu jest velmi romantické: mladý cikán hledá Valdemara, by se mu pomstil za útok na Leu, ale Giacomo, který z různých výkřiků a matného blábolení Angelinina poznal v ní svou bývalou milenku, ho

předejde; šťasten jsa, že se dobloudil cíle svého života, počíhá si v lese na Valdemara a zabije ho. Oba cikáni jati pro podezření té vraždy. Starý se přizná k zločinu a jest popraven. Mladý dle závěti hraběcí a znamení na těle jest uznán za syna i dědice Valdemarova. Ale těžko jest jinochu setrvati na místě plném tak strašných upomínek. Odejde tedy do světa.

Hlavní tři osoby románu připomínají reky Byronovy: Giacomo — toť Giaur. Jako tento k zbojcům, přidává se onen z touhy po pomstě k cikánům. Valdemar, to je Lara; dopustiv se tajného zločinu (pohozením děcka) uzavírá se v zámku a straní se lidí. Mladý cikán konečně není nic jiného než bludný Child Harold; prchá s poskvrnou zločinu na duši (Smrt Leina) do světa hledat léku trápení svému. Ale přese vši tu podobnost jak jsou osoby tyto ničím proti rekům Byronovým! Nedostupný jest jim světobol Haroldův a Manfredův, idea zápasu se zlem na světě panujícím jim ani na mysl nepřipadá, jsou jen ubohými otroky svých osobních vášní. Pravda sic, že se Mácha s žádným z nich nestotožňuje, ale jeho chabý pessimismus projevuje se celým dějem; hyne tu marně osoba za osobou a na konec triumfuje jen Bárta, stále opilý, stále v krčmě sedící, a těší se dramatickým těm příběhům, jichž byl svědkem, neboť má aspoň o čem povídati.

Nejdokonalejším výrazem zoufalého pessimismu Máchova jest báseň Máj, arcidílo jeho. Těžko je nalézti nevděčnější úkol, než podati rozbor tohoto díla, jež Čechové právem za klenot svého básnictví považují, čtenářům jazyka českého neznalým. Neboť hlavní, ne-li jedinou cenu Máje tvoří překrásné obrazy z přírody, vylíčené mluvou, kterou on zde nejvyšší měrou zdokonalil, hudebně kouzelnou, toliko jejich autorovi vlastní. Za to v obsahu a komposici má báseň vadu nejednu. To věděl básník sám a proto právě se vyjádřil v denníku, že „hlavním účelem básně jeho jest slaviti májovou přírody krásu. K snadnějšímu dosažení účelu toho postavena je májová doba přírody proti rozdílným dobám života lidského. Tak ku př. v čísle prvním tichá, vážná atd. láska v přírodě proti divoké, vášnivé, nezřízené lásce člověka. Tak též jiné vlastnosti májové přírody proti podobným života lidského dobám v číslech ostatních. Pověst tedy čili děj básně této nesmí se za věc hlavní považovati, neboť jen tolik z děje toho v báseň přijato, kolik bylo třeba, aby bylo cíle dosaženo.“ Touž myšlenku ještě důrazněji vytknul básník v rozmluvě s přítelem Sabinou slovy, jimiž, byť tu právě ani nebyl míněn Máj, jasněji přece vyznačena základní idea té básně, než uvedeným citátem z denníku. „Marně se snažím, pravil prý, onoho souzvuku v lidstvu se dopíditi, který se mi

ve všech zjevech přírody odhaluje. Protivy jsoucnosti naší jsou tak patrné a tak hluboko v kořeny bytosti naší zasahují, že již ani v zřídlech pokažené vůle naší spojujícího pásma nenalézám. Duch lidský a příroda jedno byvše, rozpadly se věkem. Příroda jde věčnou, mírnou, zák·nní svou cestou, ale člověk zrušil všecky stopy, které k ní vedou, pozbyv tím původního ladu a podstaty.“

Báseň začíná obrazem májového večera, plným hudby a krásy.

Byl pozdní večer — první máj,
Večerní máj, byl lásky čas.

V přírodě vše plane láskou . . . Jarmila s rostoucím nepokojem očekává milence u jezera. Místo jejího Viléma objeví se cizí muž a oznámí, že miláček její upadl v ruce spravedlnosti, ježto zabil jejího svůdce a spolu otce svého; tu chvíli že pyká u vězení a příští den vinu smrtí zaplatí.

Jarmila tedy měla milostný poměr s otcem svého ženicha. Přes to jí básník velice patrně nadržuje a obklopuje ji všemi půvaby poesie a lásky. Podivný ten a našim nejelementárnějším pocitům mravním se protivící názor možno vysvětliti jen fatalistickým jeho přesvědčením o hlubobém úpadku člověka, jenž je malomocen proti síle vášní, a nemůže býti řeči tudíž o jeho vině ani nemáme práva zbaviti Jarmilu soucitu svého za to, že na okamžik v záchvatu smyslnosti klesla. Cosi podobného je v Parisině. Rekyně básně zrazuje manžela pro lásku k mladému Hugonovi, jeho levobočku. Ale Byron tu neuráží mravního citu, ježto Parisina milovala Hugona už před sňatkem a byla i jeho nevěstou, ale byla mu odňata od starého Azza a donucena k sňatku s ním. Zkrátka styk poměrů zde vinníky omlouvá a tím také jest báseň Parisina nepopíratelně výše nežli Máj, kde se až do konce nedovíme, zradila-li Jarmila milence, či též měla poměr s jeho otcem dřív, než Viléma poznala.

Druhý zpěv, představující Viléma u vězení, připomíná Vězně Chillonského, ale podobnost je jen povrchní, ježto jsou poměry obou mužů značně rozdílny: Vilém se už příští ráno rozžehná se světem a noc, kterou tráví, je už jeho poslední, kdežto Bonnivard ani netuší konce svých strastí; dále Vilém jest tak i tak vinen, kdežto Bonnivard trpí za pravdu. Jest melancholická, jasná noc měsíční venku; u vězení však Vilém, pohřížený v noc černých myšlenek, oplakává krutý osud svůj. Kolkolem hrůzné ticho, jen chvilkami se zdáli ozývá lesní roh. Se stejnou zálibou, jako Leopardi, líčí Mácha rozkošné, mlhavé snění, v něž nás ponořuje zvuk uprostřed spícího ticha náhle povstalý. Vilém

vzpomíná na zářivé dětství, na šťastné dny strávené s milenkou, na její zradu . . . Dovídáme se, že jest loupežníkem. Básník, jak přirozeno, cítil se povinna učiniti ho podobným Giaurovi, Selimovi a Korsarovi, ale nepochopil, že je v zbojnictví Selimově a Korsarově odstín šlechetnosti, neboť se oddali tomu řemeslu proto, že nemohli dojíti nikde místa ve společnosti, nad niž silou ducha vynikali. Také nepřepadali tak pro zisk, jako aby pokořili odvěčné vrahy a utiskovatele lidu křesťanského. Ba Giaur, nejnezralejší a nejnechutnější Byronův rek, stal se loupežníkem jen proto, aby dosáhl příležitosti pomstíti se na nepříteli. Viléma však zbavil Mácha i tohoto půvabu. Jest praobyčejným zákeřníkem. V dětském už věku otcem byv vypuzen a loupežníky do spolku zváben, tak rychle se v jich řemesle vycvičil a tolik zásluh olupuje pocestné si dobyl, že se stal jich náčelníkem a nabyl jména „strašného lesův pána.“ Po té rozjímá Vilém o své vině. V podstatě jest tato část zpěvu totéž, co praví v Parisině Hugo otci svému. Oba, Vilém i Hugo, trvají na svém, že činem svým vykonali dvojí pomstu, že totiž potrestali otce za křivdy, jichž se dopustili jednak na nich, jednak na matkách jejich, a tím se ospravedlňují. Na konec se Viléma zmocňuje strach před smrtí. Tu opět klesá hluboko pod Hugona i Vězně Chillonského. Hugo je hrdý, netoliko před lidmi, ale ani v samotě nedopřeje si nářku nad osudem svým, nýbrž vši sílu ducha sbírá na okamžik, kdy stane před Stvořitelem. Bonnivard pak tolik zakusil muk, že čeká smrti jako vysvoboditelky; přes to sám si života nevezme, ač má k tomu příležitost, nemaje se za oprávněna k tomu. Ale Vilém jest, zdá se chvílemi, jen sentimentální zbabělec. Lpí na životě s láskou až chorobnou a tu, kdy mu ničeho už poskytnouti nemůže, miluje aspoň to žalářní sklepení, neboť se veň vkrádá časem paprsek záře měsíční. „Hluboká noc, ach, temná noc, praví, ale temnější mně nastává.“ Tu jde za Byronem a jeho Vězněm Chillonským. Oba básníci se snaží vylíčiti nicotu. Vilémem tu, která ho čeká po smrti, u Bonivarda tu, kterou uzřel před sebou pozbyv i posledního bratra. Ale marně. Popsati nicotu, tedy něco, co se nedá kladně vymeziti, jest nad lidský um. Byron řeší ten úkol genialně tím, že kupí podobenství na podobenství, význačná vesměs a silná:* není v té pustotě ani toho,

---

* There were no stars — no earth — no time —
No check — no change — no good — no crime —
But silence and a stirless breath
Which neither was of life nor death;
A sea of stagnant idleness,
Blind, boundless, mute and motionless.

co především jímá náš zrak, tedy „ani hvězd, ani země, ani změn žádných“, ani toho, co je základem života duchovního, „ani povinnosti, ani cnosti, ani zločinu“, leč ticho jakés, jemný van, bez života i smrti, jakýsi tmavý, nekonečný, němý, ztrnulý hnijící vody oceán . . . Mácha zase líčí touž věc tak, že opakuje v různých toninách tytéž výrazy: pustý stín, pouhá tma, bez konce dál, žádný cíl a p. Na konec teprve dodává:

„To smrtelný je mysli sen,
Toť, co se „nic“ nazývá.“

Obraz ten zbavuje vězně konečně i vědomí, mdlobou klesá a usne. Hřmotem řetězů jeho probudí se žalářník, vejde k vězni, ale zastane ho už an spí. Ze spaní však mluví slova tak strašná, že se žalářník už nikdy potom nezasmál. Obraz opět ultrabyronovský. Naivní básník toho nic nedbal, že slov tak strašných mluva lidská ani nemá, což sám dokázal tím, že slov takových nenašel, aby je byl uvedl. — První intermezzo, ač není nijak napodobením, připomíná začátek Zámku Kaňovského. U Goszczyńského půlnoc, šibenice, oběšenec a pověstná rozmluva sýčků pozorujících všeliké hrůzy, jež se kol nich dějí a díti budou; u Máchy rovněž půlnoc, popravní kolo, na něm lebka, kolkolem divý ples příšerných duchův noci, na strašný výkon popravní netrpělivě čekajících. — Oddíl třetí líčí popravu Vilémovu za krásného májového rána. Příroda se probudila, mlhy vystupují z lesů a vod, aby zmizely v modru nebes; na jezeře kypí vše životem, za ním chýže i sady u veselém osvětlení slunečním, vše to vylíčeno zase nevyrovnaně krásně, ale opět nejsme s to, abychom čtenářům českého jazyka neznajícím dali ponětí o formálním mistrovství básníkově. Ale nehledíc formy sluší se stanoviska psychologického a esthetického dáti přednost vylíčení téže situace u Byrona v Parisině. Tu i tam z davu osudem odsouzenců dojatého slyšeti pláč. Ale jen v Parisině je ten pláč pochopitelný, neboť byl Hugo činný vojín a mohl si uznání dobyti u lidu, v Máji však je to přehnané a nepravdivé, ježto je těžko připustiti, aby dav pociťoval lítost s člověkem, o němž seznal, že je lupič a vrah.

1 Hugo i Vilém se před smrtí modlí, ale Hugo se již před tím připravoval vážně a zmužile k novému životu na onom světě, jest tudíž jeho modlitba přirozeným a pěkným zakončením předchozích myšlenek, pocitů a skutků. Za to Vilém plakal jen nad sebou, klnul nicotě a smrti, ale na Boha ani nevzpomněl. Náhlá jeho pobožnost může býti jen účinem malomyslného strachu v rozhodné chvíli a nezasluhuje té krásy, které jí líčení dodává. Hugo přistupuje na popravu klidně a důstojně,

Vilém až do posledka nad sebou lká, tolik mu za těžko je rozloučiti se „s tou zemí krásnou, zemí milovanou, kolébkou svou i hrobem, matkou svou atd.“ Rozumíme tomu vášnivému lnutí k životu, ale oč ušlechtilejší je klid Hugonův! Konečně když už šlo básníkovi, jak sám praví, o přírodu, nikoli o lidi, nemůže přece neurážeti náramný nepoměr popisů a děje, krásných, ale předlouhých obrazů z přírody a popisu smrti Vilémovy, jejž básník odbyl několika slovy. Silou lásky k přírodě rovná se Byron básníkovi českému, ale oč výmluvnější dal důkazy smyslu pro její krásu, oč mohutněji v nás působí, když krátkým, ale energickým tahem maluje tu zapadající slunce, které jakoby na posměch osvítí strašný den popravy nejspanilejší září. Jak sytě a silně vyjádřil oba různící se pocity, jež v nás příroda budí, když na konec při popise popravy opět poukáže na slunce, jež svým leskem stejně oblilo hlavu odsouzencovu i osudnou sekeru! Dle nálady duševní i přírodu si rádi představujeme, tu soucitnou, tu bezcitnou. Slunce ozařující Hugona je znamení slitování, jež mu samo nebe sesílá, blesk na sekeře je obrazem chladné lhostejnosti přírody.

Proti obyčeji Byronově a všech byronovců nestotožnil Mácha sebe s osobou Vilémovou. Až dotud jsme viděli, kterak se ubírá Mácha za vzorem Byronovým a to nešťastně, ale právě tento nový jeho znak jeví samostatnost a zajišťuje mu v dějinách byronismu zvláštní místo. Mácha byl blouznivec a idealista, ale všemocná v duši Byronově a činuchtivá energie projevila se v něm velice poskrovnu. Protož ho při osobách Byronových nepoutaly tolik citový ráz a obrovské rozměry ducha, jako přímé následky těch povah jejich. V bolestných kolejích jejich osudu, v příbězích jejich bojů a bolů viděl vtělení nejhlubší, všecko jeho myšlení ovládající idey o nepřeklenutelné propasti mezi idealem a světem skutečným, o nedostatečné síle projeviti se na venek a plynoucím z toho nekonečném utrpení všeho, co idealno, posléze i o nepřekonatelném kouzlu idealních snah, jež, byť odkázány na věčné zápasy, dovedou přece k životu pevně připoutati každého, kdo dovedl pocítit jich krásy nebeské. — Ten názor básníkův zjevuje se nejvíce v posledním oddíle Máje. Mácha tu mluví o sobě. Vypráví o divné touze vedoucí ho na hrob Vilémův. Hrozná tragedie, jež se na tom místě dála, před tváří věčně mladé a krásné, ale hrozně bezcitné přírody, zdá se mu býti obrazem tragedie jeho vlastní duše. V té planuly ohnivé vzněty, ale pohasly při netečnosti jejího okolí a zanikly, že nenalezly potravy. A duše se mu stala hrobem blahých tužeb i nadějí let dětinných a proto jí tak blaze na hrobě Vilémově vzpomínati na bolestné příběhy srdcí vášnivých, jimž na světě nebylo místa.

Bouřlivý času proud daleko odnesl dětinský jeho sen, jako stín, zaniklo nadšení zlaté, na tváři sic ještě lehký smích, ale hluboký v srdci žal . . . A přec prahne po životě, nebo příroda pěje lásku a štěstí. Ví, že toho štěstí nedojde, ale Sirenin zpěv ho láká v propast. Lépe sníti a trpěti, nežli spáti snem bezcitné hmoty.

Beznadějný pessimism, jevící se v přesvědčení básníkově o nevyléčitelné nemoci člověka, a naopak chorobné, horečné lpění na životě, k němuž by vlastně měl pociťovati odpor, lpění, jehož příčinou není kypící, činuchtivá síla životní, nýbrž jen nerozumný strach před smrtí, tyto dva tak málo shodné city zjevují se u Máchy pospolu ve všech jeho výtvorech; onen obzvláště silně v Cikánech, tento v Máji. Dalším jich výrazem a spolu další ukázkou ultrabyronského směru Máchova měla býti báseň Mnich, které nedokončil. Víme, že ponurý a tajemným jakýmsi zločinem obtížený Lara nejvíce poutal českého pěvce, možno tedy dost, že chtěl žák býti v té příčině jasnější než mistr, a vylíčiti báseň na děsném základě milostného dramatu mezi otcem a dcerou. Domnění to potvrzují zlomky Mnicha zachované. Dcera rytíře Gory prchne z rodného zámku a lidé to připisují bázni před otcovým hněvem. Brzy za ní prchne sám Gora. V jednom zlomku se s ním shledáváme v klášterním zátiší, an se svíjí v hrozných mukách svědomí. Zatím choť jeho, opuštěná manželem i dcerou, tráví dlouhá léta v zámku, stále smutna a zadumána nad podobiznou dceřinou. Básník líčí její smrt a pohřeb. U rakve její klečí neznámý mnich a vroucně prosí Boha za odpuštění mu jeho hříchu. Soudíme odtud, že se nejen mezi Gorou a dcerou, ale i mezi ženou Gorovou a cizím mnichem cosi strašného přihodilo. V tom zazní dupot, přijede Gora, tváří ubledlých, ale s potupným úsměchem. V posledním zlomku mladá dívka, asi dcera Gorova, zpívá nad Vltavou píseň, v níž oplakává ztracenou nevinnost a toužíc po smrti do řeky se vrhá. Vidí to Gora, opřený o skálu a v němou bolest pohřížený. Několik nocí tráví pak na tom místě, divý smích jeho se mísí ve lkání větru a vln, až ho najdou mrtvého. Není co litovati, jak to učinil Sabina, že Mácha nedokončil Mnicha. Pozůstalé zlomky ukazují, že by byl jen karikaturou poesie Byronovy.

Mácha zcela jasně poznával na sobě působení Byronovo a byl by rád setřásl to jho. Hodlal, až ukončí Mnicha, fantasii vykázati jinou dráhu, ale kterou, ještě nevěděl. Jednou se i prohlásil, že s činností svou zůstane doma, t. j. že s výšin svých snů sestoupí do skutečnosti. Jindy tvrdil, že za cíl života považuje ukázati, jak se uměním provede vítězství ducha nad přírodou a jak poesie působí na vyproštění nás od

jařma hmoty.* Že by byl mohl prvým směrem vytvořiti něco znamenitého, toho je důkazem Marinka; směr druhý úplně zase hověl jeho horoucímu idealismu.

Ale v květu života i tvoření zachvátila ho smrt.

Díla, jež napsal, nepřipouštějí, aby byl vřaděn mezi talenty velikých rozměrů. Neuznán byv za živa, byl přeceněn po smrti. Eliška Krásnohorská ho nad míru vychválila stavíc ho výše nad všecky jeho nástupce (Obraz novějšího básnictví čes. Č. Č. Mus. 1877.) Dnes nenajdeme již ve výtvorech Máchových potravy duševní.[6]) Ale význam jeho v dějinách české poesie jest veliký, nejprve proto, že zdokonalil mistrovsky mluvu tolik zanedbanou, potom že zabaviv se odvěčnou záhadou o poměru mezi světem idealu a skutečností usiloval, byť neumělou ještě rukou, vysvoboditi poesii domácí z dusného ovzduší starožitnicko-panslavistických fantasií a uvésti ji na prostranné dráhy všelidské. „Nekřičte", zvolal (v Básních bez nápisu č. 2.), — — „že Vám bořím budovu, rozpadla by se sama brzo, neb když základy ohryzují krysy, dům se chvěje, jakoby od větru. Tu třeba nového základu, na němž postavím nový dům. Kdyby mě však zachvátila smrt před ukončením díla, najdou se učňové, kteří dovedou v počatém díle zhynulého mistra slavně pokračovati." Pronášeje ta hrdá slova básník se nijak nemýlil. Větším právem, než Kolár, může býti nazván otcem novočeské poesie. Směrem od něho vytčeným pracují dnes jiní se stejným neb i větším nadáním a i větším úspěchem.

Ač všecek okouzlen Byronem Mácha přece poesii jeho neporozuměl. Účin té poesie jak na něho, tak na většinu jeho vrstevníků možno srovnávati s účinem hudby. Uchvátila je, unesla v neznámou před tím výši, rozezvučela duši blahým nadšením, ale mlhavým, jako mlhavé jsou pocity, jež v nás hudba budí, snad právě proto tak okouzlující. Tolik jisto, že by Mácha sám byl nevysvětlil, co ho k poesii Byronově táhlo. Cítil v ní velikost, jakýsi vášnivý a bujný život, kterým se opíjel a nad všední prosu povznášel, ale zdroje velikosti té a života neviděl, nepochopil, že Byron v bolesti své nad zlem ve světě nepoddával se zlu tomu, nýbrž provolával boj proti němu, byť i bez naděje ve vítězství, a že v boji tom docházel ukojení horoucích tužeb ducha svého. O tomto boji, o rozsáhlém idealu sociálním, o byronovském soucitu se vším, co trpí a k světlu se dere, básníkovi českému se ani nesnilo. V člověku viděl jen bezbrannou oběť svých náruživostí a tak buď patřil

* Arbes str. 67. 68. 73.

ustrnut na propast mezi idealem a skutečností nebo žalně kvílel. Z nástupců Byronových Vigny nejvíce se přiklonil k pessimismu, ale nahlédnuv, že je život zlem, hleděl na tom přesvědčení zbudovati novou filosofii života, kterou by polehčeno bylo těžké břímě jsoucnosti a tato jeho snaha svědčí o tom, že byl, jako všichni konečně rozumní pessimisté Budhou počínaje pessimistou jen potud, pokud pozoroval, kterak jsou podmínky jsoucnosti nezávisly od vůle člověka, ale doufal v síly naše a věřil, že dovedeme, ne-li odvrátiti, aspoň seslabiti rány zlověstné moci drtivé, jež nad námi se vznáší, ale Mácha byl při svém pessimismu fatalistou. V té příčině nevíme dobře, ke komu by ho bylo přirovnávati, snad s Ševčenkou, snad s Lenauem, jak se jeví v Albigenských, ač sloučení fatalismu s pessimismem bylo u Lenaua jen náladou chvilkovou, kdežto u Máchy stálou. A přes to přece Mácha život miloval, leč právě ta láska je u něho vrcholem slabosti, neboť neplynula z byronovské touhy po činech a zápasech, nýbrž z dětinného strachu před smrtí, z nerozumného přilnutí k svůdným rozkoším života, jichž pošetilost a klam sám přece uznával. Vypadá tu jako nemocný člověk, svíjející se v mukách, ale přece usilující, prodloužiti bídný život svůj.

Idealism bez víry v idealy, pessimism, nikoli vznešený a klidný, nýbrž zoufalý a chabý, vysvětlující se stejně neštěstím národa českého jako osobním utrpením básníkovým, dodává mu v řadě nástupců i následovníků Byronových zvláštního rázu i místa. Sklíčen svým bolem nepociťuje Mácha síly duševní, nýbrž jen neštěstí hrdin Byronových a shledávaje zřídlo všelikého neštěstí v malomoci člověka proti síle vášní, kreslí ve výtvorech svých řadu osob vášnivých, nešťastných, jež na osoby Byronovy jen vnějškem připomínají. Sebe však s nimi za jedno neklade jako jiní byronovci. Vidí jen v jich krutém osudu obraz svých vlastních bolů a odvěčné tragedie života, která nedá žádné tužbě naší dojíti vyplnění.

ČÁST II.

Nástupci Máchovi.

Jest to obyčejný zjev, že ve společnosti demokratické uráží veřejné mínění vše, co nad všední úroveň nějak vyniká, buď to rodem a bohatstvím, nebo rozumem a povahou. Proto i Mácha nad druhy své duchem tolik vynikající, demokratické Čechy urážel. Pokřtěno ho „rozervancem“, t. j. člověkem rozdvojeným, bez vnitřní rovnováhy, což

bylo tolik, jako odsoudit ho k ztrátě cti a víry. Příjmí to mu zůstalo až do našich časů a Arbes, chtěje básníka obhájiti proti strašnému nařčení, věnoval dlouhý odstavec důkazu, že byl Mácha člověkem, jako my všickni. Jako by nedostatek rovnováhy škodil hodnotě básníkově, jako by bylo možno od něho žádati, aby patřil na svět okem průmyslníka nebo bankéře! Mácha byl „rozervancem“ skutečně; jsa nadmíru nedůtkliv a citliv, nesnesl všech ran, rozmanitých a bolestných, jimiž ho život dařil. Pohroužil se v bolu svém a tím se právě přiblížil několiku velkých pěvců, kteří rovněž jak on s osudem svým smířiti se nedovedli, především s Byronem, a uvedl takto do českého básnictví nový proud, jenž později vedením jeho nástupců zvítězil nad staročitnicko-vlasteneckým směrem musy Kollárovy a jiných . .

Proud ten není přesně byronovský, ježto všickni nástupci Máchovi nepocítili přímého působení anglického pěvce, nejméně pak ti, co přišli nejdříve po Máchovi, Sabina a Nebeský. V poesii Máchově nevábil jich tolik žal nad bídným řádem světovým, jímž se s Byronem stýkal, jako všelidské, ne výhradně národní jádro jeho snů, zoufání a dum.

I.

Karel Sabina.

Karel Sabina (1813—1877) má v básnění svém více znaků společných s romantismem německým, než s Byronem. Význačným rázem jeho tvorby je touha „tam, ó tam!“ (dahin), kterou vyjadřuje řadou lyrických výlevů, pěkných sice rozmanitostí obrazů, ale pohříchu zcela nelibozvučných. Hlavního půvabu básní Máchových, hudebnosti veršové, se jim úplně nedostává.

Tuto svou slabou stránku Sabina poznával. Chtěl by býti orlem, chmurou, slavíkem, praví v básni „Žal“, a skutečně i cítí, že se duch jeho vznáší k nebesům, jakoby na perutích orlích; cítí, že srdce osamoceno mezi lidmi jako chmura plynoucí po blankytě; ale zpěv jeho pohříchu není zpěvem slavičím.

Touha Sabinova se vznáší dle toho, jak kdy byla nálada, dvojím směrem: časem blouzní jako pantheista o rozplynutí se v přírodě a chtěl by žíti jen ve snu jako traviny a stromy; časem opět zalétá do divuplných světů nadpozemských. Hledě v propast mezi světem snů a skutečností upadá v pessimism. Rázu toho jsou básně tvořící cyklus

Života pouť. Život je pouť za idealem. Básník ji líčí jako plavbu mořem bez břehu; poutník pluje bez oddechu, bez konce; v nedostihlé dáli, sluncem ve dne, hvězdou v noci svítí mu idealní cíl jeho pouti. Ale marné namáhání. Žal ho uchvátí po mladosti strávené marným úsilím, ochablost veliká . . . Žal konečně zmocní se přírody: bolem zkameněly hory, řeky lkají, lesy teskně šumí, hvězdy rosné slzy roní, proč?

„My za poutníkem slzíme!
V dalekou cizinu zašel,
Nocí zbloudiv mdlobou klesnul —
Cestu zpátky již nenašel!" —

Není-li lépe přestati honiti se za idealem, jehož nelze postihnouti, a zabrati se raději v okruh tichých snů? Trpěli všickni pěvci, Camoens, Tasso, Byron, všickni v dumách hledali potěchu, tedy zrak svůj stopím v nebe hvězdné, pomyslím, že hvězda jedna mou jest vlastí a stichne bouře v srdci mém, kdy mi

„Lze od hvězdy k hvězdě létati
A vším, co země v svém lůně kojí,
Ano — životem pövrhovati." (Zpěvcův ráj).

V jiné básni, kde méně neurčitého smutku a více jasu, těší se básník, že nalezl pojidlo světa vybájeného a skutečného. Pojidlem tím jest básnické tvoření. Píseň jeho přinese potěchu těm, kdož trpí. (Útěcha básníkova.) Víru v tuto osvobozující moc poesie vyjadřuje nejsilněji báseň Povolání, která líčí jinocha, jak usiluje o básnické vnuknutí a tvůrčí sílu, až i cíle dochází.

„Na břehu jezerním, za půlnoční strání,"

jinoch pohlíží v dál chtěje proniknouti mlhou, jež mu zakrývá protější, severní břeh. Tam totiž tuší vlast svého idealu, tam odtud zalétají k němu čarovné zvuky harfy, jejížto struny větrem se chvějí, neboť ruky, jež by hodna byla v ně sáhnouti, není. Za tou harfou pustí se jinoch po vlnách zpěněných. Na břehu severním uprostřed sněžných hor, pod nimiž odpočívají ostatky minstrelů, skaldů a bardů, leží ukryta ona harfa, ale cesta k ní vede úzkou dolinou, kterou střeže tajemný stařec, strážce hrobů pěvců zesnulých. Pohledem pronikne duši jinochovu, uhodne, že touží po harfě.

„Ducha tvého znám želání, (vece),
Důkazem-li však již vůle
Vznešeného povolání?"

Jinoch mu tedy líčí minulý život svůj: od dětství slýchal kdesi v dáli před sebou oné harfy zvuky, jež mu naplnily duši tužbou neukojitelnou a nedojde-li harfy, „v pustinách, praví, chci zahynouti“.

„Za vše vnady a pohodlí
Z klidu domova kynoucí
Nedám jeden z těchto zvuků
Harfy kouzelné plynoucí . . . . .
Přijmiž mne! Rci, kde je harfa?
Kouzelné nechť zvuky její
Rukou moji probuzeny
Krajinou daleko znějí!“

Stařec vroucími slovy jsa překonán volá:

„Pěj! neboť ty's povolaným!
Kdo již z mládí v touhách žije
Luze neznámých, tomu se
Povolání v srdci kryje
Vznešené!“ — — —

Jinoch dostane harfu a jak se strunami jejími probírati začne,

„blahem šumí háje, kraj milostí se chvěje,
A stíny zpěvců dávných z snů věčných procitují“

a vítají nadšeného nástupce, jenž zbudil pohřbený jich zpěv.

„Pěj mužnost v srdce slabé, (volají), vzbuď zápal a cnosti!
Ty synu nových věků, z hrobů svých tě vítáme!
Ve věčnou zahřmi harfu u bujarém zpívání!
My každou noc nové tvé písně posloucháme,
A věk mladistvý uzná tvé vyšší povolání.“

Je to pěkné, chtěl-li Sabina jinochem tím zobraziti sebe, ale naivní. —

Tedy budit zápal a cnosti, pěti mužnost v srdce slabá — je povoláním básníkovým. Touž myšlenku vyjadřují i básně obsahu vlasteneckého Z jara, Prosba, Z jitra, Praha, Domov, Vltava, ale i vlastenectví vystupuje tu nejčastěji ve svazku s věčnou tužbou po nadzemských vlastech, která Sabinu odlišuje od kruhu přátel. Ptáče letí u večer k domovu, poutník pospíchá tamtéž. Ale básník zná jiný ještě domov, věčný, tichý, žel kde nezrodí se žádný, ani blud nesvede volného ducha.

„Než však domov ten mne pojme,
Známenat chci dráhu činem,
Pozemské bych matky drahé,
Vlasti, sloul vždy vděčným synem.“ (Domov.)

Básně Sabinovy vyšly r. 1841., tedy pět let po smrti Máchově, jehož byl blízkým přítelem, dědicem myšlenek, potom i vydavatelem děl a životopiscem. Povahou nadšenec, „věčně mladý Sabina“, jak ho dlouhý čas nazýváno, uvaroval se právě tou převahou citu a fantasie nad tíhou myšlenek od zoufalého pessimismu, v nějž upadal Mácha. Jak z básní jeho viděti, dovedl se, jak pustil uzdu dumám, v divy nadpozemské tak zabrati, že na pozemský žal zapomněl. Když pak z vybájených krajů sestoupil opět do života, nadpozemský ten snílek, romantický, na pohled i tak mírný vlastenec, stával se hlasatelem výstředních zásad jak u věcech náboženských tak vlasteneckých. Tato jeho výstřednost se objevuje hlavně v četných románech jeho historických i socialních, jež tu můžeme pominouti, neboť sepsány byvše mnohem později nejeví stop působení ani Byronova ani Máchova.

V Oživených hrobech živými barvami vylíčil pokoření Čecha, politického vězně, jenž shledav se u vězení s Uhry a Vlachy nemohl se jako oni posilnit a potěšit hrdinskými činy rodáků při obraně vlasti. Jinde naopak (Jen tři léta) vykreslil zářivý a vírou v budoucnost poutající obraz shody všech českých vrstev společenských, toužících po obrození vlasti. Vlastenecky vroucí jeho zápal byl příčinou netoliko neustálých tahanic s censurou už od počátku činnosti, ale i těžkého často pronásledování od vlády, jež ho konečně morálně i udolalo. Již 1835 za živobytí Máchova byl uvězněn pro několik vlasteneckých básniček. Obžalován byv z tajného spolčování se byl sice propuštěn na svobodu z nedostatku důkazů, ale zabaveny mu všecky rukopisy. Roku 1839 měl opět vyšetřování na policii za článek v časopise Ost und West. R. 1848 zvolen za poslance, ale v květnu uvězněn; po třech létech nuceného putování po věznicích a soudech odsouzen na smrt provazem, ale císařskou milostí mu trest změněn na 18leté vězení v kasamatech Olomouckých. Po osmi letech propuštěn, ale už byl zlomen na duchu. Pro výdělek přijal službu agenta tajné policie. Za to jím rodáci opovrhli a zapomněli naň více, než vedle významu svých spisů zasluhoval.

O básních Sabinových velmi trefně poznamenal v soukromé rozmluvě prof. Frant. Bílý, kterak z nich viděti, že se básník do opravdy zabral v nadzemské kraje, že tam sladkým naslouchal zvukům a cítil, jak se mu ze srdce ven derou divukrásné zpěvy, jakmile však to všecko chtěl zachytiti v slova, že dovedl nám dáti jenom slabé ohlasy a stíny.

II.

Václav Bolemír Nebeský.

Sabina, více romantik rázu německého, než byronista, zasluhuje v historii českého byronismu zmínky jen proto, že básně jeho možno považovati za článek spojující výtvory Máchovy a Nebeského. Mácha je básník idealních tužeb na základě citů jak osobních, tak i vlasteneckých a všelidských, ale poněvadž vidí neustále nezměrnou vzdálenost idealu od skutečnosti, jest touha jeho beznadějná, zoufalá. Též tak Sabina plane touhou po vlasti idealu, ale ideal ho tolik oslňuje, že všecek jsa v něm duší svou pohřížen, na temné stránky života zapomíná. Nebeský však vidí stejně dobře, jako Mácha, propast, mezi idealem a skutečností, ale nezoufá, nýbrž umí se bolům života vzepříti a opanovati smutek svůj. Odtud jest v poesii jeho pohoda a klid, činící ho na pohled podobnějším Sabinovi, ale mnohem hlubší a trvalejší, ježto plyne z duševní rovnováhy, nikoli z horoucího, ale nestálého nadšení světlem idealu. Zkrátka kdežto Mácha představuje v poesii fatalistický pessimism, Sabina tiché, nadpozemské blouznění, jest Nebeský básníkem vyrozumované, filosofické resignace.

Základní ten ráz jeho činnosti básnické souvisí těsně s jeho temperamentem vědeckým. V písemnictví českém jest Nebeský více znám překlady a výklady spisovatelů řeckých a římských, písní španělských a novořeckých, studiemi o starých českých i středověkých památkách, pak i redaktorstvím Čas. Čes. Musea a příspěvky do Naučného Slovníku, než původními básněmi. Básnil jen za mladých let, kdy měl pokdy, neboť nepovažoval básnění za cíl svého života. Narodil se r. 1818 z otce Čecha a matky Němky, vychování nabyl ve školách německého, teprve na universitě pražské 1836 působením druhů svých přiznal se k národnosti české. Týž čas oddal se horlivě studiím filosofickým a filologickým. R. 1838 počal vydávati v různých časopisech nečetné básně, až r. 1844 vydal báseň Protichůdci. Po té opustil na vždy pole básnické; nebyl sice, jako Mácha, stihán ústrky a hanou, ale byl, což vyjde na jedno, kritikou i obecenstvem úplně nepovšimnut. Zanevřel tedy na belletrii, snad že i pozbyl důvěry v sebe, čehož by bylo litovati, neboť měl nadání značné, a oddal se pouze vědě. Záliba u vědecké práci působila umírněnost a klid v poesii, ve filosofii, v soukromém i politickém (r. 1848 byl zvolen za poslance) životě jeho. Ferdinand Čenský, autor jediné obšírnější práce o něm (v Osvětě na rok 1883)

v celé literatuře české[7]), praví, že byl „vtělenou solidností.“ Neshledáno při něm nikdy ani stínu nějaké polovičatosti neb obojetnosti. Klidnému a rozvážnému protivila se všeliká reklama. Druhem byl laskavým, úslužným, veselým, často vtipným, nikdy uštěpačným, vždy tedy vítaným. Látkou zběžných Nebeského básniček byly obyčejně láska nebo touha po odpočinku a smrti. Oba city u něho těsně souvisely. Neboť láska u Nebeského, zřídka hluboká, častěji tklivá, libující si v podobenstvích vrkajících holoubků, i živlem smyslnosti poněkud proniknutá, jest vždy provázena silně patrnou reflexí. Básník se neoddává tolik citům, jako spíše rozjímá, že city přejdou, buď samy sebou, nebo zradou milenky, ale že zbudou vzpomínky, jež fantasie ozlatí a píseň vypoví (Svému srdci, Pomník a j.) Nebeský tedy není básník snění, nýbrž vzpomínek, nepřemítá o tom, co bude kdys, nýbrž co bylo. Snivá, skeptická láska dělá ho předchůdcem té nejnovější poesie, oplývající krásnými podrobnostmi, ale příliš mdlé, příliš melancholicky rozjímavé, kterou neobyčejně pěkně vyjádřil u nás nyní K. M. Górski:

Nedoufám v štěstí, neb to slunce vnadné,
Vím, stíny mívá bez konce a chladné;
Nesním o slávě: pláč jí stopu smáčí;
Ni pýchy neznám: pád jen za ní kráčí;
Chtít zšílet — marno: to mne neohluší;
A ždáti písně? Žádná nevyhoví duši . . .
Než buď mně lásky úděl slza pouze,
Přec prahnu po ní, přec ji vídám v touze,
Jak zase jednou, časem, z nenadání
Se radostná i tichá ke mně sklání . . .
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
I přijďtež pak, neb klam se brzy ztrácí,
Mé smutky zas, jak zimy černí ptáci,
A v poušti mé si opět hnízda mějte! *

* Překlad můj. V originále, jak jej cituje p. autor, zní to:

Szczęściu nie ufam, bo od tego słońca
Wiem, że cień pada, chłodny cień bez końca;
Nie śnię o sławie: łzami się obłaca;
I dumy nie chcę: w gorycz się obraca;
Szału nie wzywam, bo mię nie zagłuszy;
Piosnki nie czekam: nie odpowie duszy . . .

Od té touhy vzdáliti se světa a uzavříti se ve vzpomínkách svých jest jeden krok jen k elegickému rozjímání o věčném tichu. Nebeský je básník noci, noc mu milejší všeho v přírodě.

Květ když vadne denním palem,
dech umrlčí z ňader vane:
tu se mrak nad ním ustrne
a naň shora těcha kane.

Když má duše denním hořem
omdlívá a bolně vadne:
nebe se nad ní slituje
a noc tichá na zem padne. (Ohlasy noční VII.)

Básník miluje noc, neb vůně její opíjí ho, jako Musseta, sny o štěstí lásky; v noci polevuje svým žalům a tužbám, svěřuje je hvězdám nebeským, stínové noční přinášejí mu zapomenutí nepokojů denních. Již slunce zašlo, den dokonává, smutný, večerní ozývá se zvon; tak v lůně noci básníkovo shaslo slunce, srdce těžce stůně; již se chystá tiše k spaní, jen mu zazvoňte klekání. (V šeru.) Noc jest mu krátce obrazem budoucího, věčného klidu.

„Protož, srdce, přestaň lkát,
vždyť ty také půjdeš spat!“

Hlavní půvab veršovaných prací Nebeského vězí jako u Máchy v libozvuku a v neobyčejné prostotě slohu, připomínající Mickiewicze. Nebeský je cizozemci ze všech českých básníků nejsnáze srozumitelný. Obě ty přednosti zdobí nejvíce báseň Protichůdci. Vyšla r. 1844, záhy po té byla přeložena na jazyk polský od A. Zawadského. Překladu toho jsem se bohužel nedopídil. Ač je celá, není báseň ta přece dokonaným celkem, nýbrž krásným torsem. Básník si nevěděl rady s ideou. Mimo hlavní myšlenku hluboko pojatou jsou tu jednotlivosti znamenitě

Lecz choć się dotąd znaczy dla mnie łzami,
Miłości pragnę i myślę chwilami,
Że jeszcze kiedyś, naraz, niespodzianie,
Przede mną cicha i radośna stanie . . . .
— — — — — — — — — — — — —
A niechaj potem — bo czar będzie krótki —
Jak czarne ptastwo zimą, przyjdą smutki
I gniazd szukają w samotności mojej.

provedené, ale vedle nich zase části ku podivu naivní. Těmi protichůdci jsou Ahasverus, věčný žid a tulák, jenž život nenávidí, po smrti a zničení touží, ale za trest věčně žíti musí, a jezdec, podobný rekům Byronovým a Farysovi, plný nenasytných žádostí a vášní, vědomý si náramné síly, jenž život miluje, smrt nenávidí a jí se bojí a proto po věčném životě horoucně baží. Tužbě jeho skutečně se i stane dosti, ale podivným způsobem: uchvácen byv totiž morovou pannou neumírá, nýbrž toulá se s ní po světě a patře na její hrozná díla poznává nicotu života, neb vše, co žije, proto jen žije, aby se záhy v prach a popel rozpadlo, neb smrt jest paní života. Honba Ahasverova za smrtí a bujná žádost života a požitků u rytíře vylíčeny jsou velice silně. Vše umírá v Pánu, jen Ahasvera míjí smrt. I žene se za ní chvatem šíleným, jako lovec za divokou zvěří, marně. Uprostřed plamenů hynoucího Jerusalema, v hrůzách Říma, válejícího se pod ranami barbarů, zůstane neporušen. Letí do víru bitev nejlítějších, kde smrt vztekle řádí, lvům a tygrům pod nohy se vrhá; zmořen a vysílen čeká na Sahaře smrtícího objetí Samumu; prales zachvátily plameny, on tam, ale oheň ho míjí, plamen mu tělo lahodně olizuje; vrhá se do vodopádu Niagarského, ale vyplyne s pěnou na povrch už všecek zoufalý; v ohnivém krateru Hekly smrti osvoboditelky se dohledává, ale země ho z nitra bídnou plevou vyhodí. Ta řada obrazů podána jadrně a sytě, veršem velmi energickým, látce dokonale přiměřeným. Týž záchvat, ale opáčného směru, kypí v duši jezdcově. „Teď, nyní“ jsou mu slova, jedině rozumná, ostatek je vše jen mlha a dým. Svět jest proti jeho žádostem, jež mu prsa rvou, bídným hřbitovem. Vše tu suché, šeré, lenivé a mdlé. Sto arabských koní on zapřáhnout, přece svých tužeb nepostihne. Co mu do hvězd, když jich v srdci jeho není: všecky zdroje života všeho světa chtěl by pojmout v sebe, všecku rozkoš jeho vyssáti a věčně žíti, ale sám, s nikým se neděliti o život ni rozkoš; na trůně světa chtěl by zasednouti a hlavu svou vší slávou korunovati . . .

Žíti jest mu jedno a totéž jako užívati. Tu stojí mnohem níže, než reci Byronovi, a připomíná více Mussetova Franka. Poháněn svou žádostí jede k černokněžníkovi pro nápoj nesmrtelnosti, ale cestou uchvátí ho morová panna. V jejím objetí se přesvědčuje, že život není takou rozkoší, jak si představoval. Touž dobu zase Ahasver, schvácen marnou honbou za smrtí postřehuje v životě stránky dobré. Oba přestanou láti Prozřetelnosti a smíří se s Bohem. Když se spolu konečně sejdou, sestoupí anděl s nebe a přináší jim smrt za odměnu nejvyšší.

Myšlenkou básně jest tedy pravda: ač je klid smrti vrcholem štěstí, přece, pokud žijeme, třeba žíti a s životem se smířiti, neb život

jest darem božím, má tudíž jistou cenu, význam i cíl. V čem však cíl života zvláště záleží, na to odpovědi nedocházíme, ledabychom ze sdružení Ahasverova s rytířem soudili, že je idealem básníkovým rovnováha ducha a těla. U Ahasvera totiž má převahu myšlenka, provázená zoufalým pessimismem, kdežto jezdce horoucí smyslnost činí optimistou. Zatím bloudí oba upadájíce v krajnosti a oba jsou trestáni.

Byronism tu uveden na resignaci Lamartinovu i Mickiewiczovu s tím však rozdílem, že měli oba tito básníci zřetelnější ideal a důrazněji projevovali výtvory svými, kde je cíl života a meze našich žádostí.

Myšlenka básníkova sdružiti dvě osoby stojící na protilehlých polech lidskosti, krajního pessimistu i optimistu, dáti se jim potkati a shodnouti v tom, že je život trudem a bolem velikým, ale poněvadž od Boha pochází, že v tom trudu jest záměr boží skryt, — myšlenka ta jest velmi hluboká. Provedení pohříchu jí nestačí. Hlavní chyba je, že protichůdství obou osob není provedeno přesně. Duševní život a vývoj jezdcův jest vylíčen silněji a obšírněji než Ahasverův. Jeho bujná smyslnost, plynoucí z toho záměna života a jeho požitků, uznání života za největší štěstí, žádost okusiti všech rozkoší života, potom postupné vystřízlivění na pouti s morovou pannou, to vše zobrazeno řadou dokonale výmluvných výjevů. Ale Ahasver se jeví jen zločincem spravedlivým soudem Boha stíhaným. Zač je vlastně trestán, nevíme, teprve zaujmouce stanovisko básníkovo, když totiž uznáme věčného tuláka opakem jezdcovým, domyslíme se, že Ahasver asi před tím klnul životu, jako zlu, i Bohu, zřídlu toho života, že toužil zničenu býti a že jednání jeho s Kristem bylo vlastně projevem nenávisti k Bohu, nejsilnějším výrazem zoufalého stavu duše rouhačovy. Báseň by byla mohutnější i jasnější, kdyby to byl básník vylíčil. I obrácení se Ahasverovo je málo srozumitelné, příliš totiž krátce odbyto asi padesáti verši. Usoužen dlouhověkou poutí usedne na skále a před očima jeho táhne se vidění odvěčného pochodu lidskosti k Bohu. „Reci v duchu, bojovníci slovem, s knihou, harfou, věnci v olivovém v čele jdou . . . .“ To vše Ahasver vidí, ale nerozumí duchu tím pochodem vládnoucímu, cítí však, jak se ho znenáhla zmocňuje blahý mír. Celý ten odstavec vypadá jako nehotový nákres k obrazu větších rozměrů.

Vše, co se týká jezdce, provedeno jest lépe, ač i tu nás uráží nejedna nelogičnost. Cíl pouti jezdcovy s morovou pannou jest přesvědčiti ho, jak nicotný jest život. Velmi vhod tedy jest tu obraz ukrutné smrti morem milenců právě zasnoubených, obrazy zkázy, jakou strašná panna způsobuje po vsích, městech i hradech t. j. tam, kde se jí nej-

více obáváno, ale nač popis moru v klášteře? Vždyť mniši ti v myšlence na smrt žili, smrt jim nebyla mukou, nýbrž vysvobozením, nemohl tedy ani výjev smrti takové, méně než který jiný, jezdci vnuknouti myšlenku o nicotě života proti neuprosné smrti.

Konečně zcela pochyben jest oddíl prvý, celá třetina básně, kde se líčí, kterak s vlkem zápasí jezdec v noci lesem domů se ubírající. Ze všeho líčení nelze se dobrati myšlenky hlubší, než že je nebezpečno v noci se vydávati na cestu, neb vlci mohou člověka přepadnouti! Není přece vlk šelmou tolik strašnou, aby líčení boje s ním mohlo působiti básnickou krásou! Ovšem uvádí básník na konec oddílu Ahasvera, o němž se dovídáme, že hledaje smrti zjevuje se všude, kde by se mu jen vyskytla, ale takové spojení jezdcova boje proti vlkům s hlavní ideou básně jest příliš volné. Oddíl ten bylo by lze, ač je velice živě vylíčen, na prospěch celku i vynechati.[8])

Jsou to vesměs vady velmi vážné, když jest jimi hlavní myšlenka celku tou měrou zatemněna, že se Fr. Čenskému, jenž ze všech Čechů, pokud vím, jedině napsal cosi jako rozbor Protichůdců (Osvěta na rok 1883), zdálo, že těmi protichůdci jsou nikoli Ahasver a jezdec, nýbrž Ahasver a morová panna. Onen, že umříti nemůže, tato, že svým dechem vše usmrcuje. —

Přes to vše třeba uznati, že hluboká, ač poněkud temná, myšlenka básně, několik částí skvěle vylíčených, jako ku př. touha Ahasverova po smrti a všecek povahopis jezdcův, dále sloh dokonale přiměřený líčeným v básni hlubokým citům a silným vášním, obsažný a pronikavý, verš energický a neobyčejně zvučný zjednávají Protichůdcům místo mezi předními zjevy poesie české a už i zjednati měly za života autorova. Než stalo se jinak. Jako Máchův Máj, tak ani Protichůdci Nebeského nebyli za živobytí básníkova pochopeni. Rozsáhlé pomysly tkvící v duších obou básníků vystupovaly nad úroveň tehdejších Čech, zabraných bojem o hlavní základy i vezdejší chleb národního živobytu a hledajících podpory nikoli v ideách všelidských, nýbrž ve vzpomínkách starožitnických. Mácha dnes teprve pochopen, ba přeceněn, ale Nebeský stále ještě čeká náležitého ocenění. —

III.

Josef Václav Frič.

Již rokem 1840 vyčerpávaly se síly zástupců směru sentimentalně archeologického. Došli svého cíle, probudili vědomí národní v Čechách a — stanuli. Po r. 1848 musa jejich nadobro umlkla a sedmiletí (1848—1855) jest dobou úplného téměř zaniknutí literárního života v Čechách. Ale zatím rostlo a vyvíjelo se nové pokolení básníků, kteří vlast jako předkové milovali, ale vlastenectví svého neobmezili jen dějinami, národopisem a jazykozpytem, nýbrž o základy širší je opřeli. Jestliže se v poesii polské city ryze polskovlastenecké sjednaly s city, docházejícími ohlasu v každém srdci lidském, jestliže tu snaha obroditi vlast vedla k úvahám o určení národů, časem i o účelu života vůbec, propůjčujíc takto snění vlasteneckému široký, všelidský i filosofický základ, proč nemohlo býti téhož i v Čechách? Nejvýmluvnějším hlasatelem tohoto směru jest Josef V. Frič (1829—1890) krajany svými neoceněný. Ač umřel nedávno, jest již zapomenut. Nám však Polákům jest ze všech básníků českých nejsympatičtější a duševním rázem i směrem činnosti našim pěvcům, zvláště Slowackému, nejbližší, jenom že byl bohužel talent řádu druhého.

Je-li kde Friče dosud v Čechách vděčně vzpomínáno, děje se to hlavně za to, že dovedl skupiti kolem sebe některé mladé síly literární a vydati s jich pomocí r. 1855 almanach Lada Niola,* považovaný obecně za počátek převratu směrem realistickým proti dosavadnímu sentimentálně vlasteneckému. Kterak to? Zprvu to těžko pochopiti, když se mezi přispivateli shledáváme s několika velmi známými spisovateli staršího pokolení, jako s Čelakovským, J. Jiřím Kolárem a Němcovou, z mladších pak žádný potom v písemnictví českém obzvláště nevynikl. Vlastně tedy veškerou novotou Lady Nioly jsou práce Fričovy, básně a novelly, v nichž mimo rázné výroky o tehdejší literatuře popouzela staré a uchvacovala mladé, jakožto zjev v Čechách neslýchaný, místa vychvalující do nebes Byrona i Heina, věštce evropské revoluce. Heine unášel Friče tím, že se vzdal „chorobného, bezúčelného romantismu Schleglův a Wernerů, jenž se skutečnosti úplně odcizil,“ za to však skepticism velkého básníka přiměl Friče k úsudku, že je „Heine

---

* Lada Niola dle bájesloví Hanušova jest slovanská Venus Urania.

umírající labutí poesie německé, jež zpívá, ježto konec svůj cítí". Ve Slovanstvě viděl jitřenku spanilého rozkvětu poesie, neboť jsme „bohy, báje a písně své příliš dávno pochovali a oplakali, než abychom při nejslabším zavznění v svých mohylách mohli pochybovati, že to co jiného, než z mrtvých vstání a velebnější vzkříšení dávno spráchnivělých a drahých nám bytostí". Zápal Fričův uchvátil mládež, že se sdružila vespolek v kruh a za tři léta potom r. 1858 vydali redakcí Barákovou, ale za činného účastenství Fričova,* nový almanach Máj, nazvaný tak na poctu zapomenutého Máchy, s úvodní básní jeho památce věnovanou a s životopisem jeho od K. Sabiny. Dalším obsahem almanachu byly práce mladých spisovatelů, mezi nimi i talentů prvého řádu: J. Nerudy, R. Mayera, V. Hálka a A. Heyduka.

Považme však, že jest si Friče za redakci a vydání Lady Nioly váženo nejen proto, že ta práce jeho byla literární zásluha. Redigovati a odpovídati za knihu, v níž byly vychvalovány revoluční idee Byronovy a Heineho, jíž se účastnili mladší spisovatelé, mající vroubek u policie, bylo něčím více, nežli zásluhou literární, bylo to činem odvahy občanské, tím více, že se to stalo za tuhé reakce absolutistické, kdy pronásledováno vše, co bylo české, kdy i Palacký vyloučen z výboru Českého Musea, kdy jediné gymnasium české v Praze změněno v německé a ředitel jeho, známý v literatuře dramatické Klicpera, propuštěn, jiní učitelé do Uher přesazeni, kdy konečně, a to nejvíce váží, sám Frič, z vazby několikaleté propuštěný, pod dozorem policejním byl.**

Ale chváliti Friče vydavatele a zapomínati na jeho plody básnické, jest velmi nespravedlivo. Nebyl bohužel po chuti krajanům svým a přec i duchem i povahou náleží k nejušlechtilejším zjevům národa českého. On jedině z básníků českých pochopil správně Byrona. Důkazem toho je báseň „Lamartinovi po přečtení jeho ódy na Byrona".

Věštce anglického tu přirovnal k Prometheovi, Lamartina však k „plaché dceři Oceana, doufající v Jova". Ale Byron-Prometheus „zná, že dým je Joviš", cítí sílu svou a věří ve vítězství pravdy příliš, než by se pokořil před tyranem světů neb se otravoval marnými sny. Byronovec v poesii byl jím Frič také v životě. Od dětinství miloval volnost, do smrti bojoval za tento ideal svůj, ale marně, neb zápal naivní a romantický vždy byl u něho silnější, než chladná rozvaha. Rozmrzen

* Dle svědectví Nerudova ve feuilletoně věnovaném památce Fričově v Národních Listech 1890 na den 19. listopadu.

** Dle zprávy prof. Frant. Bílého.

poměry opustil tajně Prahu r. 1846, bylo mu tedy teprve 17 let, a ujel do Londýna, odtud do Paříže, aby se všestranně vzdělal, ale schladl brzy zvláště pro hmotný nedostatek a po několika měsících byl zase v Praze. Roku 1848 účastnil se bouří pražských tak živě, že se stal vládě podezřelým, za to však si dobyl i důvěry mužů tehdy tak vážených, jakým byl Bakunin, Sladkovský a Ludevit Štúr. Působením právě Štúrovým účastnil se rok potom organisace povstání na Slovensku, ale raněn byv přeležel tři měsíce v nemocnici. Uzdraviv se vrátil se do Prahy, byl zatknut a dvě leta čekal na soud, jenž ho odsoudil (1851) na 18 let do vězení, ale všeobecnou amnestií 1854 dostal se opět na svobodu. Po té dlel v Praze pod dozorem policejním, ale vydával se beze strachu neustále v různá nebezpečí, jak o tom mimo jiné i vydání Lady Nioly svědčí. Roku 1858 opět uvězněn a r. 1859 donucen odejíti z vlasti. Toulal se dvacet let po Evropě. Byl též v Paříži, psal do novin, vydával „Correspondence Tschèque", s Ludvíkem Legerem sepsal „La Bohême historique, pittoresque et litteraire". Roku 1867 se přestěhoval do Berlína, 1871 do Pešti, pak do Záhřebu, kde redigoval Agramer Zeitung, orgán národní strany v Chorvatsku, po nedávném vyrovnání s Uhry tehda vládnoucí. Té redakce se Frič podjal v naději, že protekcí bana Mažuraniče dosáhne dovolení vrátit se do Prahy. Zklamal se. R. 1877 byl už zas v Petrohradě, pak na bojišti zpravodajem. Teprv r. 1879 se vrátil do Prahy, kde přebýval do smrti r. 1890.

Bouřlivý život básníkův jeví se i v jeho pracích. Chtěl býti básníkem-občanem, Tyrteem i Byronem českým. V básni Vzdorná lyra (1848) pohrozil neposlušné lyře,

„strhnu s tebe struny jemné, tklivé,
ocelem ti stáhnu tílko choulostivé,
mečem jen chci tóny z tebe vyvolávat".

Ale byl bohužel rovněž tak nešťasten v poesii, jako v životě. Vytýkána mu přehnaná fantastičnost. Ferd. Schulz (v Osvětě na rok 1880 str. 786) napsal o něm článek, kde praví: „Česká národní povaha je v podstatě naivní. Národní duch český bere se směrem realním, jasným a nesnáší se s fantastikou, pro niž nemáme ani v životě ani v literatuře smyslu. Když pak některý z nás sveden úspěchem tohoto směru někde jinde jím přece se pustí, brzy nemůže v něm dále, uvázne, a nevrátí-li se brzy na půdu jasného rozumu a citu, i utone". Utonul-li Frič, či jen uvázl, spisovatel nepověděl.

Není správno vytýkati básníkovi přebytek fantasie, když přece jest fantasie předním činitelem v umění a právě její nadbytek čili nemírnost jest tajemstvím účinu básníků řádu Shelley-ova nebo Slowackého. Při Fričovi však platí příkrá slova Schulzova aspoň tolik, že u něho místo skutečné fantasie vidíme jen zamilování se do fantasie jakožto podstatného živlu poesie a jen ob čas chabé pokusy o ni. Pozoruhodna je v té příčině báseň jeho Upír, nešťastný plod „přebyronisovaného byronismu", jak pověděla El. Krásnohorská. (Obraz novějšího básn.) Jestliže však Kollár uchvátil Čechy starožitnicko-vlasteneckou Slávy Dcerou, proč by byl nemohl Frič zatoužit po výtvoru romanticko-vlasteneckém? Upír vznikl — hledíc k hlavní myšlence — patrně působením Dziadů, ale podrobnostmi připomíná Lermontova Démona. Než bohužel, místo následovati Dziadů, Frič dovedl jen podati jejich parodii. Hrdina básně, Mojmír, veliký silou samolibných vášní, musí se za trest po smrti toulati v podobě upíra, milovat a sváděti, až najde syna, jehož krev smaže vinu otcovu. Básník si nepovšiml ani, že takový trest byl Mojmírovi spíše odměnou. Věštbu pak chápe Mojmír tím pranaivním smyslem, že musí krev budoucího syna vyssáti, aby smazal své hříchy. Démona připomíná příběh Mojmírův s dívkou, když totiž se líčí nějaký čas naděje, že se Mojmír působením lásky polepší a očistí. Z celého toho oddílu udělal Frič ani nevěda takovou karikaturu pomyslů byronsko-romantických, že se podobné nikde jinde nenajde. S dívkou seznamuje nás básník právě, když Boha, jak se zdá, vroucně o uzdravení hynoucí matky prosí; ale týž čas myslí i na Mojmíra, který právě teprv zemřel. „O jak sladký to hřích s tebou hřešit, s tebou muky pekla snášet! . . . V těle tvém velká žila duše, velká v hříchu, ve všem velká!" Náruživost se jí zmáhá víc a více; běží k rakvi jeho. „Mrtvol jeho zulíbám horoucně, ať zhynu třebas pak v objetí tvém, nechť mě kletba stihne! . . . . . . Spatřit, obejmout a zlíbati tě musím, potom ať mne věčná hanba stihá". —

Ta smyslná, divá láska k mrtvole, a to když matka umírá, jest odporná, uráží city aesthetické i mravní. Ovocem lásky dívčiny k Mojmírovi upíru jest syn, jemuž chce otec, věštbu doslovně vykládaje, krev vyssáti. Matka s děckem utíká, upír ji honí; ona se vrhne do řeky a utone. Ale děcko vodní panny zachrání a orel pryč kamsi odnese. Konec je spíše nástin něčeho rozsáhlejšího, než dokonaným celkem. Líčí se tu boje za otčinu a za volnost, jež podniká dospělý Mojmírův syn. Mnoho tu tajemného přítmí, kostelů a zakuklených po romantické šabloně mnichů, a tuze málo zevrubnosti o Mojmírovci a jeho skutcích. Konečně umře na bojišti a smaže tak vinu otcovu.

Jest tu tedy jako v Dziadech pykající upír a silné vášně sobecké, mizící vedle mocnější ještě lásky a touhy obětovati se. Mickiewicz všecky ty city vložil v duši téže osoby, ale Frič je vylíčil postavami dvou byronistů, otce, velikého zločiny, a syna, velikého cností a obětovností. Celek pro romantické nemožnosti pochyben. Hlavní myšlenka v posledním oddíle na romantický příběh částečně jen přivěšena.

Upír vyšel r. 1849. Bylo tedy Fričovi teprve 20 let. Není divu, že u něho později pomyslů tak nesrovnalých není. Ale nedostatek tvůrčí síly jeví se ve všech jeho větších výtvorech. Napsal dost povídek a dramat, ale mezi nimi ničeho, co by obsahem, hlavní ideou a provedením jí zasluhovalo hlubší úvahy; myšlenek však pěkných a většinou šťastně vyjádřených všude hojnost. Přes nedostatek tvůrčí síly jest poesie Fričova tolik hodna podivu, pokud se v ní zobrazila vlastní bytost básníkova, jeho bohatý duch, jenž dovedl srovnati vlastenectví české s tužbami a potřebami všelidskými, jeho šlechetné snažení, bouřlivý život, ženoucí se neustále za idealem. Nejlepšího však obrazu toho ducha třeba hledati ve verších do památníků a v krátkých výlevech lyrických vůbec.

Frič chtěl býti básníkem-občanem, chtěl slovem rozněcovat k činu a sám se účastniti boje za volnost. Nepovedlo se mu to ani ono; cítil to a chápal, soužilo ho to a bol ten jest i jádrem jeho lyriky. Vinu svaloval jednak na sebe a svou nemoc, jednak na lidi. Pozoruhodna je tu báseň „Muse", první číslo sbírky „Různé básně", vydané 1880. Báseň ta je skutečně výborným epigrafem Fričových prací. Musa mu nasila do útroby jisker nebeských; poroseny byvše její slzami vzešly bujně květy plamennými, ale svadly „jak se tkla jich jeho ruka prokletá".

> Nermuť se, putovníče, že z krajin posvátných
> jen svadlou neseš palmu v zemdlených ňadrech svých.

Palma ta na velkých hrobech rostla a byť dech Severu mrazivý ji ovanul, „usvadlá její krása pohne smělejší duchy k pouti Saharou vyprahlou", přes Červené moře krve, až Mekky svaté dobudou.

Do Mekky chvátal básník, cítil v sobě jiskry nadšení, ale květy vadly neumělým hmatem jeho ruky a dechem mrazivým. Mrazem bylo obecenstvo, které mu nerozumělo. Básník věděl, že „má špetku srdnatosti v sobě" a že „byl kouskem Titána" (Samolibost);

> „mým však zvukům nerozumí
> naše plémě nedomřelé.
> Příliš trpká se mi píseň
> z otrávených hlubin lije atd." (Když srdce toužilo.)

Myšlenky měl velkolepé, záměry neobyčejné, ale lidé ho naučili, že je to vše pošetilost, sbořili mu větrné zámky a on nechtě věřiti, že je „pouhá sláma všecko“, byl nucen z domu utíkati. (Noční zoufalost). Ta neshoda mezi básníkem a obecenstvem, na niž Frič stále naříká, způsobena byla, jak myslíme, jeho úplně cizím, nečeským rázem ducha. Jistý kritik mu vytknul, jak už vzpomenuto, nečeskou fantastičnost, ale ta fantastičnost plynula z ohnivého vzletu básníkova ducha, jenž opět dodával cizího odstínu jeho citům vlasteneckým. Nejen životem, ale i láskou k otčině připomíná Frič naše básníky polské, kdežto doma stál tehdáž (míníme dobu mezi r. 1846 a 1858, kdy vznikl Upír, nejlepší lyrické básně jeho a kdy vydány Lada Niola a Máj, almanachy působící převrat v literatuře české) pro sebe sám a sám.

Vlastenectví Fričovo vznešené, horoucí, řítící se rázem do boje se zbraní v ruce nedrželo se starobylosti ani jazykozpytu, ani se neohlíželo po Rusi. Čím je Rus, věděl dobře, a odbyl rusofily břitkým epigrammem:

Zůstaňte v té víře vlastenecké silni,
že za dveřmi je blízký Mikuláš.
Běda nám! Slyšíte řetězy?
To on — a za ním — satanáš!

Takové vlastenectví nebylo Čechům po chuti. Čteme-li četné apostrofy Fričovy na Čechy, zdá se nám, jako bychom slyšeli Slowackého v básni Hrob Agamemnonův. Tak volá v básni „Při odchodu z vlasti“ složené r. 1846 při prvním odchodu z domova:

„Přijmi poslední to syna políbení
a zachvěj se studem při tom rozloučení.
Zhyň v tom otroctví svém, bídná matko moje,
když své syny nechceš povolat do boje.“

Po delší trpké domluvě, energicky vyslovené, básníka jímá žal:

„Ne tak! — Odpust, matko, hříšné slovo syna,
vždyť jenom ta láska moje tím je vinna.*
Dost již od krutých jsi vrahů poraněna,
nesmíš rouháním i mým být domučena.“

* Frič vlastně vytiskl (v Různých básních str. 20.) verš ten jinak:

„vždyť jenom ta láska byla tvoje vina.“

P. spisovatel překládá „ale miłość moja temu winą.“ Toho smyslu jsem se přidržel, ježto, zdá se, vyjadřuje právě, co chtěl básník říci. Pozn. překl.

Podobná nálada se objevila s energií ještě větší 18 let později v básni U stop Danteova náhrobku, jež patří k nejsilnějším a nejlepším, co jich kdy Frič napsal. „Ty's jim byl prorokem!“ čteme tu mimo jiné. „Tím u nás nelze být, kde hříchem druhy své jen slovem rozehřát, — kde zradou na zradu svůj kámen kletby vrhnout, — kde šílencem, kdo svou chce duši bratřím dát a vzpourcem, kdo by chtěl snad sobcům kukli strhnout!“ — „U nás prorokem nelze být!“ Dante byl Fričovi idealem vlasteneckého básníka, jemuž podobného v Čechách marně hledaje sám se jím toužil státi; ale věštího ducha v sobě nepocítoval.

Nejlepším výrazem duševní tísně básníkovy jest cyklus písní zvaný Resignace. Tu praví hned na začátku:

„Krutý osude! ty druhu velkých duchů,
hrobe smělých plánů Krista, Napoleona,
buď mi vítán, že mne, tebe nehodného,
sleduješ svým zkázným, titánským přec krokem.“

Dnes nás uráží toto ultraromantické sdružení jmen tak nepodobných, ale tehdáž to bylo něco zcela obyčejného, neboť to byl oblíbený motiv ku př. ve výtvorech našich messianistů. — Osud básníka nepřemůže: Vzhůru, vzhůru, duchu můj! Neboj se světa ani hanby jeho, není to vina tvá, že jsi marně žil! Tím vinny poměry a lidé. Svědomí mé je čisté. Pro tebe, matko, — praví básník otčině, — pochoval jsem lásku svou a zapřel sebe; bolest tvá to vyhnala mě v širý svět; —

„či směl jsem váhat, když jsi zavolala:
„Ach synové! kdo z vás mne ještě zná?“

Myslel jsem, že vlast má vstává z mrtvých, „že hvězdy strhnu s nebe,“ že nás osvobodí, poněvadž na nás Bůh zapomínal, náš hrdinský duch. Marné naděje!

„Ach to trpká smrt umírat s vlastí mroucí,
každou ránu cítit, s matkou pochovávat
v cizině své krásné sny, je zažehnávat,
boly národů ukrývat v srdce žhoucí,
v srdce, které pro lid nepřestává tlouci.“

I tu mu jedině potěchou zbývá čisté svědomí.

„Ač jsem zkusil bol, ach nejkrutější,
národa bol na vždy upadlého,
neleží přec na mně kletba lidu mého.
Ač umírám s touhou nejsvětější,
nezkojenou, lidstva bloudivého,
které marně hledá cíle svého —
v ňadrech svých přec chovám pravdy nejtajnější —“,

chovám ideal, jenž osvobodí svět. Tělo básníkovo umře, ale idealy jeho budou žíti věčně.

„Nuž přijď a sboř ten chrám tajemných světů mých (ó smrti!)
i v zříceninách tebe duch můj strašit bude
a ten, kdo jeho blahou paměť nezabude, ...“

kdo duchem tím sám naplněn bude, novou zbuduje mu v srdci svatyni a žíti budou idealy mé, až se v den promění ta dlouhá noc! —

Mácha byl poesií Byronovou horoucně nadšen, ale nepochopil ji; Nebeský ji pojal hloub, jak ukazuje rozsáhlý už obzor jeho Protichůdců, ale málo jí byl proniknut. Teprve Frič ji pojal citem i rozumem stejně hluboko. Pochopil, že vedle osob chmurného vzhledu a se znamením tajemného zločinu na duši jest v poesii Byronově vášnivá touha po spravedlnosti, vroucí soucit se všemi, kdož za pravdu bojují a trpí, hrdá lhostejnost k utrpení a smrti, neboť je mu umírati a trpěti milejší, než se před zlem pokořit. Na podnětech rázu Haroldova i Manfredova, budoval své záměry i boly vlastenecké a to sloučení byronismu s vlastenectvím sbližuje ho s básníky našími (polskými) a získává mu nad jiné přízeň naši. Neměl jen bohužel sil, aby vytvořil něco většího. Ale jeho lyrické básně, jichž obsah námi stručně podán, byť nebyly daleko tak libozvučny, jako verše Máchovy a Nebeského, jsou nejsilnějším, pokud víme, a i nejkrásnějším výrazem vlastenectví českého a zjednávají mu právo být slaven daleko větší, než starosti o vydání Lady Nioly.

Nechť tato pěkná slova Nerudova, vyňatá ze vzpomínky, vyslovené za svěžího dojmu smrti Fričovy,* potvrdí úsudek náš o plamenné a šlechetné duši, jejíž kouzlo dýše ze všeho, co napsal: „Žil a snil, snil s otevřenýma očima. Časem ho krutý osud popadal za prsa svou rukou kostnatou, ale Frič se přece probouzel jen na chvíli. Udiven

* Národní Listy, feuilleton, 19. října 1890.

patřil na okolní svět, ale přemlouval se, že právě ta skutečnost surová a hrubá jest jenom snem a snil šťasten dál. Jestli pravda, že je život lidský pouhý sen, byl sen Fričův z nejsladších, a jest-li pravda, že je možno poznati dle snu, jak je kdo dobrý, byl Frič z lidí nejlepších. Snem jeho byla volnost, v ní spatřoval vrchol lidského štěstí a snil, že štěstí to se dostaví už ráno."

IV.

Rudolf Mayer.*

Z mladých básníků, kteří začavše směrem od Friče vytčeným vespolek se sdružili a činnost svou vydáním Almanachu Máje na památku zapomenutého Máchy počali, oddával se jedenkaždý, aspoň zprvu, Byronovské melancholii. Z nejhorlivějších ctitelů Byronových mezi nimi byl Rudolf Mayer (1837—1865). V básnictví českém zazářil i shasl jako meteor téměř beze stopy. Teprve za osm let po jeho smrti sebral dr. Jos. Durdík vše, co po něm zůstalo pozoruhodného, a vydal v malém svazku o stu stránek. Mácha zemřel ještě v letech mladších než Mayer, ale napsal mnohem více. Neplodnost Mayerovu vysvětluje to, že mu bylo básnění jako Nebeskému zaměstnáním vedlejším, neboť se, jak životopis svědčí, věnoval horlivě studiu právnickému, hodlaje se v Praze ucházeti o docenturu římského práva.

Předním půvabem jeho poesií je vzácná v nelibozvučném jazyku českém hudebnost verše, kterou se vyrovnává i Máchovi. „Máme mnoho pěkných básní, praví prof. Durdík, ale zkusme je čísti nahlas! Při vší kráse jednotlivých myšlenek, obrazův a ozdob čtou se přece velmi těžko." — Mimo hudbu veršovou vyznamenávají se básně Mayerovy ještě jiným, neméně důležitým půvabem, hudbou myšlenek, dokonalým vystižením rhytmu. Obsahem básní jeho jest jako Máchových neutěšený, beznadějný smutek; ale kdežto smutek ten přechází u Máchy co chvíli v plačtivé výbuchy, Mayer, ač ho neproměňuje v mramorový klid Leopardiho, plný odříkání, umí se přece uvarovati všeliké přepjatosti a zachovati ušlechtilou mužnost. Jeho neopouští totiž myšlenka, že jest ničím jeho bol osobní proti utrpení všeho lidstva.

---

* **Básně Rudolfa Mayera. Vydal (a předmluvou životopisnou i kritickou opatřil) Jos. Durdík. V Praze 1873.**

Z té nejspíše příčiny jest Mayer v očích prof. Durdíka nejvýmluvnějším v Čechách představitelem světobolu, jejž v poesii evropské Byron nejkrásněji vyjádřil. Ale náhled ten jest poněkud přehnán. Neb ať je světobol jádrem tvorby Byronovy, bol ten vyjadřuje básník vždy tak, že líčí spor vyšší jednotky s okolím jí nerozumějícím, odkud mu plynou řady úvah o poměrech na světě, o úkolu i poslání vyvolených reků, toužících po pravdě a dobru, ale nepochopených. Toliko delší epos nebo drama může býti formou vhodnou k takým pomyslům a skutečně také jedině ve výtvorech rozměrnějších slušno hledati nejznamenitější vlastnosti ducha Byronova. Proto mohou býti Byronovci v pravém smyslu nazýváni toliko oni básníci, kteří proniknuti jsouce tvůrčí silou velikého mistra následovali ho i v tom, že užívali při tvorbě formy epické nebo dramatické. Ale Mayer vyjádřil city své drobnými písněmi. Na větší báseň nedostávalo se mu, — byť ne vloh, alespoň času. Ze Sefenussara, v němž podniknuta báseň obsahem i formou rázu byronovského, zbylo jen něco zlomků, vynikajících krásnými verši, ale tak skrovných, že nelze nijak se domysliti, jak by byl vypadal celek.

Hluboký smutek pronikající všecky básně Mayerovy ten Weltschmerz čili světobol, jak ho prof. Durdík nazývá, přibližuje ho více k Lenauovi, než ke komu jinému. Leopardi je oddán více resignaci, Byron zase je tvrdší a bojovnější. Jako Lenau cítí a vidí Mayer všude bol, nejen v sobě, ale i v duších lidí vůbec, ba co více, v přírodě veškeré.

Přestaň pro své ráje lkát,
Přírodou bol větší vane;
Můžeš v hrobě klidně spát,
Její bol však nepřestane.

Bouře hučí, hněv to Boží doléhající na svět, — líčí básník v krátké epické básni Věčnost. Onde ječící vichr a burácející hrom, tuto matka zděšená dítko k sobě tulíc oddává se zoufalému přemítání o věčném trestu, jenž stihl na onom světě jejího muže samovraha. Raději než bouře vyhledává básník ticho. Jako Lenau libuje si i Mayer v tichu nočním (Znělky noční I—IV.) Tak mu v tom tichu sladko a zase tak bolestně, že neví, kde bol začíná, kde rozkoš končí.

Milenko má, ty noci tmavá, tichá, —
Tak jemná, jako bys jen blažit chtěla,
Pro všechny boly hojnost léků měla,
Stiš srdce mé, jež v divné touze vzdychá.

Tichem tím se však dlouho netěší, neb v něm slyší, právě zas jako Lenau, tím zřetelněji hlas smutku, ozývající se z nitra jeho duše. Zřídlem smutku toho jest odvěčné, zlověstné tajemství, nad námi visící, ona záhada, odkud jsme a kam životem spějeme.

Tajemství velké v hvězdách uzavřeno . . . .
— — — — — — — — — — — — — —
A v tajemných kdo črtách čísti umí,
Zdaž, co tam neviděná ruka vpsala,
Zdaž, kdyby přečet, tomu porozumí?

Nic divného, že se mu při takých myšlenkách ono vytoužené ticho zdá někdy býti symbolem nekonečného smutku, z něhož není vysvobození. V jedné písni z cyklu Stíny večerní líčí se krásně obraz podzimního večera: mlha, temno* po krajině bařinné. Na konec volá básník:

Což by lidská duše neztruchlela,
Když tak trudno, mrtvo na té pláni, —
Jak by láska Boží povymřela
A s ní naděj vše a smilování!

Ale smutku svému básník znenáhla přivyká, až se mu v něm i zalíbí. Tak praví (v poslední znělce Nešťastné přítelkyni):

Mně nezůstalo nic, jenom ruiny
A hluboký můj bol, jenž je ochvívá,
A z temných hrobů volá snů mých stíny:
A drahý bol ten nikdy nezahyne — —
Jak lesů šum, jak vlny duma snivá,
Jak hrobů němý žal i v máj se vine!

Patře na smutek bez naděje, na úplný nedostatek jistoty, že smrt přinese spánek i zapomenutí, volá básník (Z ráje!): Bohem z ráje vyhnáni zdaliž nejsme vyháněni i z věčného snu? Patře na obecnou strast lidskou smutný básník upadal v ledovatou jakousi bezcitnost, v beznaděj, že by se kdy splnily jeho přání a touhy. Však „zbloudíš,

* P. spisovatel praví dále ještě: „šelest listí svadlého, krákání vran“, což však je nepřesné. Mayer právě naopak líčí ticho tak dokonalé, že „ani vánek svadlým listem nezachvívá, krahuj jen letí zticha, jako smrt . . .“ (Stíny več. I.)
Pozn. překl.

sklamán citův od návalu, klesneš, jako hvězda, s nebe idealů, praví básník sobě, zhyneš v širém, pustém moři skutečnosti.

A nad skonem tvým se vlny nezarmoutí,
Vždyť jen plavcem neumělým budeš slouti,
A nad hrobem tvým to moře nezapláče,
Že's v něm zahynul jak mdlé od letu ptáče. (Zhyneš.)

Jako Máchu, tak i Mayera chránila od zoufalství láska k vlasti. Příkladem toho píseň Buď s Bohem!, v níž se loučí básník s milenkou.

Tobě zoře nová vstane,
Tobě lásky vzplane čas,
Mé však srdce rozervané
Na hrob volá lásky hlas,
Vlasti mé sláva dřímá,
Kde nejkrutší žal mě jímá
Snad lehčeji ti řeknu zas:
Buď s Bohem!

Mayer nemá mnoho písní vlasteneckých, ale nejpěknější z nich (Proslov k oslavě Havlíčkově) svědčí, že byly city básníkovy na dobré cestě, když si všímá skutečných zásluh, jichž si Čechové dobyli v dějinách všeobecných.

„Z Čech vzešlo národům svobody ráno,

Čech nejdříve vznesl prapor bratrství a svobody, Čechové rekovsky v boji za osvětu padli.“

Pessimista povahou, ale silně vyvinutého vědomí povinnosti k národu, nutícího jej, aby udržoval v mezích výbuchy zoufalosti, bez oné přehnané citlivosti, která vrhala Máchu v jakousi fatalistickou nemoc, toť Rudolf Mayer. Touž formulí bylo by možno charakterisovati Krasińského; zda by však mohl býti Mayer českým Krasińským? Došel-li byronismus český v básních jeho tak krásného zakončení, jako byronismus polský v poesii Krasińského? Asi sotva, neboť se mu nedostávalo obraznosti. Do smrti, to jest do 28 let života nezmohl se na výtvor větších rozměrů. Máme jednu toliko od něho dokončenou povídku Kaprice osudu. Rozsahem i obsahem připomíná poněkud Hercenovu známou povídku Kdo tím vinen?, neboť tu i tam láska zaplétá osudy a otravuje život třem osobám, z nichž si žádná vinu dávati nemůže. On i ona se milují, ale ona jest poměry nucena jíti za někoho třetího. On si zoufá,

Seznámí se s ní jeho přítel, zamiluje se, ale uloží si za povinnost přičiňovati se o nové spojení jeho s ní, neboť manžel její už zemřel. Ale marně. Přeútlé svědomí nedá jí poslechnouti hlasu srdce. Všickni tři jsou nešťastni. Vděčná to látka psychologovi, ale Mayer nemaje potřebného daru pozorovatelského podal jen holý pořad udajů. Sefenussara básník sotva začal; báseň, zdá se, poukazuje na věčné sváry národů slovanských. Pozadím jsou pustiny arabské, jichž půvab Mayer ani jich nepoznav vystihl právě tak hluboko, jako Mickiewicz ve Farysu. Plemena arabská vespolek stále nesvorná klesají pořadem pode jho nepřátelské. O jich smír usiluje nadarmo a na špatnou svou odplatu Sefenussar, silou duševní nad davy vynikající, ale je sympatičtější, než jsou Byronovi rekové, tím, že poutá k sobě lidi nikoli hrdou myslí, nýbrž dobrotou srdce. Skrovná je konečně rozsahem, ale velice rázovitá a formou dokonalá od něho báseň V poledne. Topič v továrně, nedávnou smrtí ženy své sklíčený, přemítá o tom, jak je odstrčen i druhové jeho od továrníků a kapitalistů; dráždí ho obraz budoucího pádu mocných tohoto světa; již již pomýšlí na okamžitou pomstu na svém pánu. Ale nač by to? končí fatalisticky.

„Žij! ne všech to vykoupení,
Jednoho tyrana-li v světě není!“

Báseň ta, zdá se, svědčí, že měl Rudolf Mayer při pessimistické povaze a schopnosti vycítovat strasti života v sobě zárodky básníka tendence radikalně revolučního a že mohl uvésti byronismus český na dráhu, na níž se octl již Mácha v „Marince.“ —

V.

Gustav Pfleger Moravský.*

Rudolf Mayer málo napsal a příliš mlád zemřel, tudíž nikoli on nýbrž Gustav Pfleger Moravský (1833—1875) opřel povětrné a mlhavé dotud byronistické tužby o pevnou půdu sestoupiv ve společenských románech s výšin idealních do šeré skutečnosti české.

Maje 18 let upadl do těžké prsní nemoci, která ho potom stále znepokojovala a předčasně sprovodila do hrobu. Nejhůře bylo v prvých

* Autobiografii jeho vydal a doplnil F. A. Hora v Plzni 1880.

letech nemoci. Pfleger už už se dočekával smrti, zanechal gymnasijních studií, vzdal se milého plánu státi se hercem. Ke všemu se připletla ještě láska. Upadl z toho v melancholii, ale zoufalou melancholii slabosti, neboť v organismu básníkově chorobou zničeném nemohla vzniknouti byronská touha potýkati se se světem. Ráz ten se jeví především u výběru oblíbených autorů, pak ve spisech jeho samých. Z německých básníků mu byl nejmilejší Schiller, pak Rückert, Novalis, zvláště Hölty. Naučiv se francouzsky oblíbil si Lamartinea, jehož meditace překládati se pokusil. Teprve r. 1852 četl poprve Máchu. Důkaz, jak málo byl tento básník onen čas v Čechách ještě znám. Ale melancholie, jíž dýše Máj i Cikáni, rázem srdce Pflegrovo zajala. Poznav Máchu pocítil touhu seznati Byrona. Zprvu ho četl v překladě, potom pustil se sám do angličiny. Manfred, Kain, Nebe a Země, nejvíce ho, jak praví sám, poutaly. Když však r. 1854 četl Werthera, postrčen Byron na druhé místo. Utrpení Goetheova reka, z lásky umírajícího, připadala mu jako obraz vlastního utrpení. Týž čas se seznámil i s literaturou polskou a uchvácen byv Marií Malczeského dal se do spisování romantického epu Poslední rytíř, jehož však nikdy nevydal. Rukopis je ztracen. Literarního ruchu pražského se Pfleger nesúčastnil; žil samotářsky. Bolestně se ho však dotkly Fričovy útoky na romantismus a chvála Heineovy ironie v Ladě Niole. Staršímu pokolení jsa málo vlastenecký, mladšímu zase málo revolucionářský a příliš tklivý, nemohl Pfleger docházeti úspěchu. Když vydal roku 1857 miznoucí své básně, plné beznadějného, chorého smutku, jenž se byl už z Máchy ozýval, zašly nepovšimnuty. Jen moravský časopis jeden měl o nich ostrou a jedovatou kritiku.

Nezdarem tím byl básník nějaký čas bez chuti a zlomen. Ale též se tu přesvědčil, že už přešla doba sentimentalismu a že chce-li působiti na lidi, jinou třeba nastoupiti cestu a především se vrátiti do skutečného života. Tehdy se právě zabýval ruskou řečí a literaturou a četl Puškina i Lermontova. „Jednoho večera, píše v denníku svém, jsem opět seděl nad Oněginem; tu se mi hlavou bleskem kmitla myšlenka. Na chvíli jsem se při ní pozdržel a naposled se i rozhodl: Skutečnost, ale idealní skutečnost, popisovat věci i lidi, city i myšlenky, tak jak jsou, ale v jakémsi ušlechtilejším oděvu, to bylo náhle mým přáním a spolu i předsevzetím.“ Týž večer ještě napsal básník prvé dvě strofy Pana Vyšinského.

Don Juan, Oněgin a Pan Tadeusz byla veledíla, za jichž účinem vznikl Vyšinský. Pracoval o něm dvě léta. Kniha prvá má datum 1857, poslední, dvanáctá, 1859. Různé se v něm arci za ten čas vystřídaly nálady, dle nichž i měnil neb opravoval plán básně. Rozpaky jeho

a změny jsou patrny v rozvrhu jednotlivých knih. V prvých pěti převládá účin Dona Juana a Oněginův, zvláště Oněginův. Týž zde ton žertovný a zase tu a tam trpce tesklivý, tytéž časté odskoky v končiny, jež nemají s hlavním předmětem ničeho společného. Cítí se jako Byron sám hlavní osobou, Vyšinským, ale v tom jeho vzor opouští, když uvádí do básně po příkladě Puškinově osobu druhou a oběma dá milovati touž dívku. Od knihy šesté ustupují už Don Juan a Oněgin Panu Tadeuszovi. Básník se přičiňuje, jako Mickiewicz, aby podal zevrubný obraz českého života vesnického. Živel ironický se tratí, za to klid epický se vzmáhá, zcela dle toho, jak autor sám přátelsky smýšlí s okolím i lidmi, jež líčí. V posledních dvou knihách přestane se básník slučovat s Vyšinským a stane krutým jeho soudcem. Tím se vzdaluje od Puškina. Posléze na rozdíl od všech tří vzorů svých, zvláště Mickiewicze, zauzlení básně řeší spůsobem tragickým.

V knize prvé podává básník obšírnou, ale povrchní karakteristiku hlavní osoby, Vladimíra Vyšinského. Pocházel ze střední třídy společenské, ale zámožnost, krása a vzdělání zjednaly mu přístup všude. Povahou je snílek a básník, nesystematický, nepořádný vůbec, zvláště ve studiích. Studoval filosofii, ale odhodil ji pohrdavě vida, jak se všecky soustavy vespolek porážely. Taktéž pohrdnul i právnickým studiem. „Šla o něm pověst, že je velký ekonomista“, ačkoli prý „nevystavěl ani jediné dílny“, ale poněvadž za našeho praktického věku je hlavní věcí znáti se v kreditu, v kursech papírů a v oboru finančním vůbec, Vladimír se vyznal ve všem tom. Básník seznamuje nás s ním právě, když přijel do Prahy žádostiv jsa vyražení a radostí. Neutrpěl dosud žádné rány osudem, svět se naň usmívá, vesel sám sebou rozsévá Vladimír veselí i okolo sebe jsa k lidem vůle co nejlepší. Zkrátka svobodný, veselý i dobrý, jako Don Juan, bez honby po effektu, bez blaseovanosti i skepticismu Oněginova. Poněvadž se v něm básníkovi zalíbilo, dodává mu jako Puškin Oněginu jakési povznešenosti, jaké Byron Donu Juanovi nijak nedopřál.

Děj prvých knih básně vzat z Fričovy novely Marie, která vyšla v Ladě Niole. Nešťastný milenec dochází útěchy v přátelství druha rovněž nešťastně zamilovaného. Nevědí, že milují oba touž dívku. Na plese setkal se totiž Vladimír se sličnou Marií a byl ihned krásou její překonán; dověděv se od ní, že odjíždí do Vlach, chtěl ji provázeti, ale nesmí to býti; Marie je zasnoubena. Ale jako za důkaz přízně daruje mu růži. On však přes to je všecek zoufalý. Hledá potěchy v knihách, pak i v umění. Je u vytržení nad obrazem Jaroslava Černického, jejž uzřel ve výstavě, napíše o něm nadšený článek; tak se seznámí i spřátelí

s malířem. Mají se k sobě právě tak, jako u Puškina Oněgin a Lenský. Vladimír je totiž živý a vášnivý, Jaroslav mírný, tichý, rozvážný. Ale kdežto je sympatie básníka ruského na straně Oněginově a Lenského jen ironií odbývá, Pfleger naopak se chýlí víc a více na stranu Černického, až na konec rozhodně výše klade jeho tichou, mírnou snivost, shodující se s ušlechtilým jeho klidem duševním, než bezuzdnou bouřlivost Vladimírovu.

Rozmlouvajíce vespolek dovědí se, že milují touž Marinu, jenže ji Jaroslav zná již dávno z Vlach. Vladimír stěží potlačuje nechuť k příteli, ale Jaroslav ho návidí jako dříve. Aby ho vyléčil, radí mu, by se odebral na venkov. Vladimír tak učiní. Tu je dlouhá odbočka v básni. Rek se přejedl a usnul. Ve snu jeho líčí básník satirickým obrazem literarní boj v Čechách. Mimo Palackého a Šafaříka, kteří jako dvě slunce panují nade všemi myslemi, dostane se všem, starým i mladým, více mladým, po nějakém šlehu, zvláště vydavatelům Máje a tu zas nejvíce Sabinovi a Rudolfovi Mayerovi.

„Zvlášť jeden man se pitvoří a vřeští
A o Věčnosti přeústrašně věští!“ —

Odbočky takové jsou u Byrona velmi často, ale oč šťastněji se to děje! Básník ten vylíčiv vznešený okamžik nějaký ze života rekova, rozpovídává se náhle o pošetilostech, ale svým vlastním jmenem; nebo naopak pověděv něco obzvláště pěkného o sobě, přechází rovněž náhle na pošetilé výstřednosti Juanovy, nebo konečně nespouštěje se hlavní osoby přeskakuje s milostného dobrodružství na dobrodružství na důkaz nicoty všelikých citů milostných, ale vždy tak uměle, že Don Juan nikdy nevzbuzuje odporu. Konečně se básník i důrazně od něho odlišuje. Ale Vladimír jídlem přecpaný — jak odporné! A má býti rekem básně! Autor se chtěl zaskvíti vtipem, a zatím se stává nechutným a mdlým. Ptáme se, proč nedal Vyšinskému raději se opiti? Z dvojího toho zla by toto aspoň tak neurážélo esthetického citu. — Po krátkém pobytu na vsi jede Vladimír na další cestu, opět na radu Jaroslavovu. Básník až dětinsky pečlivě a zevrubně popisuje jeho odjezd. „Tu ještě panu správci podá ruku, zaklepá hospodyni na paruku“, kývne blahosklonně hlavou čeledi a svižně skočí do kočáru. Cestou se setká s Janem Bažantem, jenž se sám zval po francouzku libozvučně Jean Bagent. Náramný prášil ten zná všecky vědy, všude byl, všeho zakusil. Podobá se, jakoby byl chtěl autor osobou jeho podati karikaturu jistého tehdy žijícího spisovatele. Používaje vhodné příležitosti líčí Pfleger při cestě

Vladimírově krajiny, kudy jede, ale nevalně; vlastně podává jen suchý výčet jmen s poznámkami, jež mají býti nejspíš vtipny, ale nejsou.

To je obsah prvých pěti knih. Od šesté je už, jak řečeno, ton vypravovatelský vážnější. Básník se snaží zobraziti život vesnický v Čechách. Vladimír se již vrátil z cest, usadil se opět na vsi a seznámil se se sousední rodinou Orlovských. Orlovský sám je člověk šlechetný a rozumný, dobrý hospodář a vlastenec. Paní jeho však, as jako Telimena, žije a chová se po velkoměstsku, opovrhuje českým mravem i jazykem a libuje si v němčině a frančině. Básník líčí humoristicky vznikající odtud neshody manželů. Když dceruška jejich Lída poprvé vyslovila slovo „mama", tvrdí otec, že je vyslovila po česku, s přízvukem na prvé slabice, matka zas, že po německu, to jest „mamá". Ale Lída jest už dorostlou pannou; má představovati ideal české dívky: skromná, přítulná, milující, prostomyslná, ale romantičností povahy připomíná více Taťánu (v Oněginu), než Zošu (v Panu Tadeuszowi.) Vznikne tudíž mezi ní a Vladimírem, jakmile se poznali, prudká láska a když se v zahradě náhodou sešli, dojde hned na ohnivé vyznání a polibky. Pozadím šťastné té lásky je veselé okolí v rodině Orlovských: hosté, hody a obžinky. Popisu obžinek věnoval básník celou knihu jednu, další zase hostině, ale nemaje ani humoru ani plastického talentu Mickiewiczova, jehož se snaží následovati, podává opět jen suchopárný výčet osob, jídel a tanců. Malým mráčkem na jasném nebi jest Jaroslav. Ten se nevčasně, jako vždy, zamiluje do Lidušky, ale šlechetný jsa i zvyklý odříkání chce se těšiti ze štěstí jejího i přítelova a jen po straně slzy roní. Na zimu jedou všickni do Prahy. Tu tepe básník dosti vtipně pražské dámy, které by rády měly českou řeč, kdyby jen nebyla tak příliš českou. Lidmila odjede z Prahy na návštěvu k tetě. Vladimír potká z nenadání na ulici Marinu a zapomenutá láska se ho znova zmocní. Přese vše zaklínání Jaroslavovo pospíší k ní na návštěvu. Rozmluva jich nabude hned rázu tak důvěrného, že to až nepřirozeno, uvážíme-li, že Vladimír Marinu sotva znal setkav se s ní jedinkráte jen na plese. Dovídá se, že Marina nebyla provdána a není, že to tehdy řekla pouze žertem. Rozmluva se skončí vyznáním lásky.

Tu pozbývá básník veškeré sympatie k Vladimírovi. Působením lásky k Lidušce Vyšinský zvážněl, nabyl idealního vzletu, zahořel láskou i k vlasti, snil o činné práci na její povznesení, a hle, nyní vším tím hozeno stranou. Že mohou při náhlé a prudké vášni na čas zaniknouti všecky jiné city, toť pravda, ale těžko vysvětliti, jak mohla krása Marinina vypuditi ze srdce Vladimírova vše, co v něm bylo šlechetné a vznešené, kterak mohl rek náš pozbyv lásky k Lidušce, po-

zbýti i všelikého soucitu k ní a neodpověděti na zoufalé listy, jež mu ubohá dívka psala? To pochopiti je tím těžší, když ani Marina nebyla nehodna hlubší náklonnosti, když ničím vinna nebyla a od Lidušky lišila se jen tím, že byla starší, zkušenější a svých vděků vědoma. Lépe však jest rozejíti se, dokud ještě čas, než oženiti se bez lásky. Neomluvitelná bezohlednost autorova k Vladimírovi a Marině mohla pojíti toliko z podivné zásady, pro niž chce, jak se zdá, získati čtenáře: chcete-li býti užitečni vlasti, hledejte si především žen mezi prostými dívkami veskými a nikde jinde.

Kolik Vladimír u autora ztrácí, tolik ušlechtilosti přibývá Černickému a baronu Zvolskému, jenž se před tím na chvíli před námi objevil při hostině u Orlovských, ba i pošetilému Bagentovi, zkrocenému již a uvedenému na dráhu klidné, vytrvalé práce pro lid. Ten jménem autorovým vytýká Vladimírovi, že nám „západní světobol“ ničím nepřispěl a že tomu, kdo vlasti chce prospívati, třeba vstoupiti mezi lid s duchem svěžím a zdravým. Černický všecek zamilován do Lidušky, ale i nade vše obětovný, nesní o svém štěstí, nýbrž o tom, jak odtrhnouti Vladimíra od Mariny a smířiti ho s bývalou nevěstou. Zvolský, idealní šlechtic český, všestranně vzdělaný, plný jemnocitu, jenž obcuje velmi rád s měšťanstvem a lidem, což mu za zlé mají, jenž provozuje vzorné hospodářství, vlastenec tak ryzí, že neumí ani německy, ale bádá pilně v zamilované minulosti Čech a její památky pilně sbírá o bývalé slávě a moci otčiny svědčící, tento Zvolský, zaujat půvabem Liduščiným, myslí na ni, ale marně. Ubohá dívka několikráte ho odmítne, až se naposled hořem i pomate na rozumu. Zpráva o tom vzbudí v duši Vladimírově výčitky svědomí. Už mu nemožno mysliti na štěstí s Marinou; běží k ní, loučí se s ní navždy; ta bolem omdlí a Vladimír prchne. „Byl rakví, v niž vložil sama sebe.“ Pádí na Kavkaz, by v boji s Čerkesy zapomněl na svůj bol. Takto skončil také Puškinův Vězeň na Kavkaze a někteří kritikové ruští právem vytkli básníkovi nedostatek mravního smyslu za to, že poslal reka svého do boje proti národu válčícímu o dobrou věc, o volnost svoji. Té výtky by zasloužil mnohem větším právem Pfleger. Rusům byli Čerkesové přece jen úhlavními nepřáteli, ale co zlého učinili Čechům? Na omluvu básníkovu možno uvésti jen tolik, že přestal v posledních dvou knihách Vyšinského líčiti člověkem nevšedním.

Zevní formě „Pana Vyšinského“ nedá se nic vytýkati. Sloh je plynný a lehký, verš dosti zvučný. Ale přes to báseň nenáleží k nejlepším ani v písemnictví českém, neboť se básníkovi vždy toho, čeho právě nejvíce potřeboval, nedostávalo: humoru a vtipu, když chtěl

býti vtipným a humoristou; plastiky, když chtěl zobraziti českou zemi, její lid a jeho obyčeje. Byť však nebyla výtvorem řádu prvního, jest báseň Pflegerova přece na předním místě v dějinách českého byronismu i celé vůbec české literatury znamenajíc přechod od byronského romantismu, od zoufalství a snů úplně vzdálených od skutečného života, k realistické povídce a románu společenskému. Hlavním významem toho přechodu je stanovisko básníkovo k reku básně, jež jest takové, jako bylo Puškinovo k Alekovi v básni Cikáni. Z počátku je Pfleger vroucně zaujat svým Vladimírem Vyšinským, na konec ho bezohledně odsoudí a to, jako Puškin Aleka, za sobecký individualism. Tak dokázali oba básníci, že nepochopili Byrona, když v hlavních osobách jeho uzřeli toliko bujné žádosti osobní nevšímající si dobra obecného, a nenahlédli, že individualismus ten nijak nevylučoval silné touhy po pravdě a spravedlnosti. Dávaje v knize XII. ústy Bagentovými výhost Vladimírovi a vůbec byronismu Pfleger sestoupil s romantických výšin do života skutečného a lze-li malé přirovnávati k velkému, řekneme, že Pan Vyšinský, jenž vznikl účinem Oněgina, zaujal v literatuře české právě takové místo, jako Oněgin v ruské. Byron lidmi neobyčejného karakteru, jež líčil, podával otázku, co že si mají počíti v davu, jenž jich nechápe. Otázku tu přenesli Puškin a Pfleger s půdy všelidské na půdu národní, ruskou a českou. Co si měl počíti rozumný Oněgin, co rozumný, ač mravně nijak dokonalý, Vyšinský mezi pošetilými krajany? Odtud i další ještě záhady: Čím jsou Rusové nebo Čechy, jaká jejich minulost, jaký ráz národní, co třeba činiti těm, kdož se o štěstí vlasti snažiti chtějí? Záhady ty řešili a dosud řeší nejlepší spisovatelé ruští v nejlepších pracích svých a Oněgin se stal pravzorem hrdin Lermontovových, Gogolových, Hercenových, Turgeněvových, Dostojevského i Tolstého. Pfleger se o záhady ty nejen pokusil, ale i rozřešil poukázav Vladimírovi na dva vzory následování hodné: Černického a Zvolského. Tichý Černický obětuje se za štěstí těch, jež miluje. V osobě Zvolského autor specialisuje svou odpověď tím, že vystavuje idealního Čecha, aspoň šlechtice českého, a hlásá, že je nutně třeba těžké a vytrvalé práce o to, aby hmotný blahobyt vlasti byl zveleben a duch národní buzením citů vlasteneckých vypěstován. Toto rozřešení nevyloučilo dalšího rozboru té látky, nýbrž vykázalo jen směr, jakým by se měl díti.

Po Vyšinském napsal Pfleger řadu socialních románů, v nichž se dotýkal otázek českou veřejnost zajímajících. V Ztraceném životě rozvíjel ideu, již ve Vyšinském vyjádřenou, o marnosti snah byronsko-všelidských a o nutnosti zaujmouti se určitým idealem národním. V ro-

máně Z malého světa zabral se do záhady o tom, jak se mají míti vespolek dělníci a továrníci. Tyto romány uznala kritika česká za nejlepší jeho práce. Ať tak nebo tak, nejvyššího stupně Pfleger nedosáhl, ale upravil cestu spisovateli řádu takového, jakým byl zesnulý 1891 Jan Neruda, který začav Byronem (Hřbitovní kvítí 1858) skončil jako nedostižený dosud tvůrce českých typů.

Takto tedy Pfleger postaviv se vědomě na půdě, kde stál i Mácha nemaje o tom potuchy v povídce Marinka, uvedl byronismus na nové dráhy a stal se, ne-li tvůrcem, aspoň vůdcem realismu českého, jemuž potom zjednal Neruda formu nejskvělejší. Přispěla tedy poesie Byronova v Čechách právě tak, jako na Rusi, k rozvoji současného románu společenského.

VI.

Vítězslav Hálek.

Vítězslav Hálek pocházel z české vesnice (1835—1874) a byl vrstevníkem Mayerovým, Nerudovým a Pflegerovým. V mládí byl jako oni uchvácen poesií Byronovou a Máchovou. S Mayerem a Nerudou měl horlivé účastenství v redakci almanachu Máje (1858), jenž byl prvým projevem života mladého pokolení spisovatelů; další ročníky redigoval sám. Ale přes to, že měl společný s nimi vzor, dal se směrem poněkud jiným. Byronism nabyl u něho jiného odstínu tím, že se Hálek rozhodně lišil od druhů přirozenou povahou t. temperamentem. Byl idealistou druhu Schillerova a Lamartineova, ale ještě větším, vlastně řečeno naivnějším.

Idealism plyne z vlastnosti pociťovati při všem jenom dobro a krásu. Vlastnost ta se druží vždy s větší nebo menší naivností duše, naivnost však jsouc slepá pro rub zjevů a tím arci velmi půvabná, jakožto vlastnost srdcí jenom šlechetných, může se státi směšnou, jak přestoupí určité meze. Idealism Lamartineův nás vždy povznáší, Hálkův velmi často nutí k úsměvu. U Lamartinea jest to směr rozumový; básník se zadíval v krásu a dobro, protože toliko je viděti chce. U Hálka je to účin citu.

„Jeť srdce pěvců nejčistší
A všeho hněvu prostě . . .“ (Več. pís. LXI.)

pravil o sobě. I jest opravdu srdce jeho čisté a nevinné, v pravém slova smyslu dětinné,* ale toť právě závada jeho zraku: básník vidí kolem sebe jen krásu a dobro, ale ne proto, že odvrátil jako Lamartine oči své od zlého, nýbrž poněvadž není s to, aby zlo postřehl; tudíž ani existenci jeho nepřipouští a věci, jež nejsou ani krásné ani dobré, často v světle idealním líčí, což je nepřirozené a podivné.** —

V poesii Hálkově převládá živel lyrický a v lyrických též výlevech se dětinné srdce Hálkovo jeví nejvýznačněji. R. 1858 vydal Večerní písně,+) v nichž slaví štěstí lásky. Zdálo by se, že bude jsa idealistou v citech svých více méně platonikem. Než naopak. Vrcholem milostného blaha jsou mu polibky a objetí, jenže je idealisuje, arci poněkud podivně. Vidí v nich modlitbu Tvůrce nejvhodnější. U večer, kdy na klekání zvoní, milenka pokleká a ruce k modlitbě spíná. Ale básník nechce takového modlení, chce jinak, krásněji ještě Boha velebiti

„Však ruce, drahá, nespínej.
Já Tebe, mne obemkni Ty —
a místo rukou srdce dvě
k modlitbě budou sepnuty.

A ústa k ústům tiskni mým,
z úst jedněch nás se modlit nech —,
já v ústa vložím slova Ti,
a k nebi Tvůj je pošle dech.

A bude naše modlitba
tou nejčistší, věř, obětí,
neb když se modlí andělé,
jen v tom se modlí objetí.“ ++)

---

* Slovo to autor opírá o polský překlad uvedeného dvojverší:

„Śpiewaka serce dziecięce
Obce gniewowi, zazdrości . . . . Pozn. překl.

** Autor praví vlastně: „Wtedy staje się śmieszny“. Pozn. překl.

+) Do polštiny přeloženy od Vladislava Belzy. Ve Lvově 1874.

++) V polském překladě zní to:

Czemuż to wznosisz rączęta?
Lepiej je w dłonie złóż moje!
Modlitwa i tak już święta,
Kiedy się modli serc dwoje,

Netvrdím, že je smyslná láska poesie nehodna. Mnoho básníků ji ohnivě pocitilo i vyjádřilo. Ale kterýkoli z nich povznesl akt smyslný na výsost aktu náboženského, učinil tak dobře jsa si vědom, že se rouhá a pro rouhání že to činí, i věru že jedině poctivý Hálek mohl v nejlepší víře připouštěti, že není pěknější modlitby, než kleknouti po boku milenky, oči k nebi pozdvihnouti a ji v objetí zachvátiti žárem duše své i těla . . . .

Nedlouho před smrtí vydal Hálek nový cyklus básní lyrických V přírodě. Vydavatel Hálkových spisů, Ferdinand Schulz, v studii o básníkovi (na konci dílu XI.) prohlásil písně V přírodě za básníkovo arcidílo, za chvalozpěv, jenž je z nejpěknějších, co jich vůbec k slávě přírody kdy bylo zapěno a řadí tudíž Hálka k největším básníkům světovým. Pochvala ta zní podivně dnes, kdy i v Čechách Hálek, nadmíru oblíbený za živobytí, jest již málo čítán. Leč o to příliš neběží. Ze 172 písní může se nám nejedna zalíbiti jak hloubkou citu tak silou obraznosti. Ale všecky pospolu dávají celek málo vábný. Ta řada nadšených výlevů o harmonii, ladu a kráse přírody, o lásce v ní všude rozlité, je příliš dlouhá a jednotvárná, ton těch výlevů falešný, čehož si básník, velice naivní idealista, není patrně ani vědom, neboť rubu medalionu nevida neuvažuje, že za klamivou krásou přírody vře odvěčný boj o život, v němž právo mocnějšího rozhoduje o vítězství. City přírodou vzbuzované jsou z hlavních živlů básnických. Nikdy tak mocně nebujely, jako za našeho věku; nikde nedošly krásnějšího výrazu, než v Anglii. Ale Byron, když pěl o přírodě, stavěl buď její děs, sílu a velebnost proti bídě drobných vášní a trudů lidských, nebo její lad proti neladu v duších našich. Lad přírody mu však plynul odtud, že při ní není ani citu ani vůle ani rozumu, že se tedy bezděky ubírá drahami jí Bohem vykázanými. U Hálka je však příroda zosobněnou láskou, z jejíž klínu vděčný člověk vysílá své prosby k nebesům a v jejížto širém ob-

---

Ust twych niewinnych różową
Krasę złącz z moich płomieniem . .
Ja w nie przeleję me słowo,
Ty Niebu nieś je westchnieniem.

I tak nasz pacierz pobieży
Spocząć przy Bożem ognisku!
Święci nie modlą się szczerzej,
Jako ja w twoim uścisku.

vodu jediným zlozvukem jest „pyšný Vatikán“, jak se to v poesii pravého Čecha rozumí samo sebou.

Ducha poesie byronovské Hálek neocenil ani nepochopil. Příčinou toho byl jeho hyperidealismus, někdy velice půvabný, ale často zase příliš naivní. Více se mu líbila v básních velikého pěvce převaha lyrismu a pak i hlavní osoby v nich, pokud byly lyrickými. Účinem musy Byronovy vznikl nejprve Alfred (1858). Mnoho je v básni té krásných a vzletných míst o lásce a přírodě, ale dojem jejich maří děj nedostatkem mravní ušlechtilosti naprosto odporný. Nebylo slýcháno, aby některému básníku kdy na mysl vstoupilo zidealisovati ničemného zbabělce. A přece Alfred, hrdina básně Hálkovy, ničím jiným není! Silou citu převyšuje arciť své okolí; jsa nepochopen a nešťasten hledá útěchy v slávě, ale marně; potom v lásce. Tou dochází sice upokojení, ale ne na dlouho. Milenka jeho zatím zabije dítě, jež porodila, i jest vydána soudu a odsouzena na smrt. Mezi soudci jest i Alfred a čte sám rozsudek smrti. Teprve po popravě souží ho výčitky svědomí i vstoupí do kláštera. Básníka bylo-by možno omluviti, kdyby idealisoval Alfreda jako kajícího mnicha, ale nikoliv: celý ten oddíl věnován žalu nad tragickou situací Alfreda, donuceného předčítati rozsudek smrti bývalé milence, kterou sám do zločinu připravil. Vždyť ten Alfred tak poetický tak krásně blouznil o slávě a lásce, což on vinen, že přestal milovati! — Báseň Mejrima a Hussejn (1859) aspoň neuráží mravního citu. Obsahem připomíná básně Byronovy a jeho následovníků. Třeba přiznati, že je byronismus nevolníků se ujímající r. 1859 již nemilým anachronismem. Mnoho tu pravdě nepodobného zevně i psychologicky, což pochodí odtud, že básník talentu jen lyrického všecku snahu vynaložil, jako vůbec ve všech svých výtvorech, jen na vylíčení citů obou milenců, kdežto vše ostatní mu bylo vedlejší.

Hlavní předností básně jsou lyricko-pessimistické vložky o pohromách lásky, připomínající podobná místa v Marii Malczeského. Hussejn je Albanec toužící jako Wallenrod od dětství po pomstě na Turcích. Za tím účelem se na oko poturčí a vloudí v důvěru Mehmedovu. Zradí ho a přepadne s četou Albanců. Poražen však byv musí prchati před trestem. Na potulkách se seznámí s Mejrimou, dcerou, jak se zdá, vůdce jakéhosi malého kmene. Stane se její milencem, ale lidé Mehmedovi je najdou, Mejrimu odvlekou do poroby, Hussejn prchne. Starý Mehmed láskou k Mejrimě ihned zahořev zkrotne jako beránek; psychologicky pravděnepodobno, neb jenom láska opětovaná, neb aspoň dobrá naděje, že bude vyslyšen, dovede ukrutníka proměniti v člověka dobrého, ale nikdy láska tak beznadějná, jako zde. Zatím jej Hussejn s Albanci

opět přepadne. Uzřev za bitvy zámek Mehmedův v plamenech prodírá se tam houfy tureckými sám a sám, aby zachránil milku. Bajka pro děti. Jediný muž aby se prodral vojskem nepřátelským! Albanci vidouce to mají ho za zrádce, prchají, potom uzřevše ho s Mejrimou na koni zabijí oba. Konec všední. Těžší, ale mnohem pěknější úlohu byl by měl básník, kdyby byl vydal Hussejna, Mejrimou milovaného, v ruce Mehmeda beznadějně po ní toužícího.

Jako Pfleger, jenž, vyvýšiv byronovce Vyšinského na počátku básně, na konec ho snížil, tak i Hálek po nadšení nad lžibyronským Alfredem, reky velikého pěvce bídně parodujícím, a nad Hussejnem, všedně je napodobujícím, zatoužil povznésti se výše a s nového stanoviska vyššího posouditi jak náleží cenu byronismu. Ovocem toho převratu jest báseň Goar (1864), jež může býti tudíž přirovnávána, ale jen hlavní myšlenkou, nikoli provedením, k Puškinovým Cikánům. Lyrismus je hlavní znak a spolu i přednost plodů Hálkových. A jako v Alfredu a Hussejnovi byly nejpěknějšími odstavce o lásce, tužbách a žalech milostných, tak zde o volnosti, ale jakési nepochopitelné volnosti, kterou básník chápe úplně po byronovsku. Rek básně, Goar, mladík bujných žádostí, zle řádí svým panováním. Hoví svým náruživostem, obklopuje se zlými rádci. Poddaní se spiknou a svrhnou jej s trůnu. Goar prchne a nikomu neznám usadí se v pustém zámku. Tam se teprve seznámí blíže s lidem; vidí jeho radost při zprávě o vypuzení ukrutného Goara; rozední se mu v duši i pocítí výčitek svědomí. Týž čas si zamiluje vesnickou dívku Marfu; ale cítí se jí nehodným, a čím víc ji miluje, tím více se trápí výčitkami, že před ní utajil hroznou svou minulost. Posléze se vzmuží a vyzná se jí ze všeho. Marfa je zprvu zoufalá a zděšena, ale láska zvítězí a odpustí mu. Goar je šťasten. Tu se dovídá, že lid povstal proti jeho nástupci. Chtěje tedy chybu napraviti vydá se na bojiště, uchvátí lid výmluvnou řečí a stane se jeho vůdcem. Porazí uchvatitele, ale sám padne v bitvě, šťasten však, že dobyl volnosti svému lidu a smazal hříchy minulosti.

Hálek tu uvedl dva motivy, jež byly Byronovi neznámy: pokoru reka přiznávajícího se k vině na národu a jeho očistu láskou. Tím vyznačil ženě postavení vyšší, než má u Byrona. Ale hlavní věcí je kritika byronismu, jejíž výrazem jsou děje samého reka: sobeckého a hrdého Goara národ nechápe a nemiluje, jakmile mu však pokořený a uvnitř proměněný Goar lásku v oběť přináší a všecky síly duševní, váží si ho a poslouchá ho. Naučení: kdo lidi opravdu miluje, dovede se s nimi srovnati a je přiměti k lásce a oddanosti. Idea to pravdivá a pěkná, ale nespravedlivá k Byronovi, v jehož bohatýrech Hálek,

právě jako Puškin a Pfleger, uzřel jen výbuchy neskrotného individualismu. Báseň Hálkova byla by opravdu pokrokem v dějinách byronismu, kdyby byl básník reka svého v prvé části básně vylíčil takovým, jakými byli Korsarové a Manfredi, to jest, kdyby Goar toužil po štěstí lidu svého, ale při tom byl zaujat hrdým vědomím nezměrné vysosti své a tím byl nepřístupen, nepochopen a opuštěn, a kdyby potom potlačiv hrdost svou toliko, nikoli však lásku k sobě, jako u Hálka, vstoupil opět mezi lid jsa obrácen, šťasten a zbožňován.

Báseň Černý prapor vynecháme, neboť mimo některé vedlejší podobnosti s Korsarem, k útvorům byronovským počtena býti nemůže pro nedostatek všelikého sporu hlavní osoby se společností lidskou, což jest byronismu podstatnou známkou.

Hálek náleží k nejplodnějším básníkům českým. Díla jeho vyšla v jedenácti dílech. Mimo drobnou lyriku psal i básně epické a dramata, v nichž se spravoval hlavně Shakespearem, dále povídky idealisující život prostého lidu, povídky humoristické a obrázky z cest. Lyrism byl jádrem jeho talentu a tím i hlavní předností jeho plodů. Smýšlením idealista byl Hálek jako básník kosmopolita. Nechceme tím říci, že mu byly cizími vlastenecké idealy jeho krajanů, naopak, struna československá ozývala se často v jeho plodech, ba byla i příčinou velikého úspěchu některých z nich, jako ku př. dramatu Záviš z Falkensteina. Ale vlastenectví Hálkovo bylo beze vší jednostrannosti, byl, jak praví sám (Večerní písně 53—58), pomazán Bohem na proroka a kněze lidu svého, Bůh mu zjevil neznámá jiným tajemství a svěřil poklady nesmírných říší, aby z nich čerpal nadšení a přispíval k lidskému štěstí hlásaje píseň lásky a smilování. Básník má zkrátka nejen v starožitnických idealech, ale všude hledati zřídel nadšení, ve všem, co mysl lidskou může povznésti k nebi a srdce láskou rozehřáti. Kosmopolitický idealism Hálkův nebyl zprvu po chuti české kritice. Když vyšel Alfred a Večerní písně, řekla, že Hálek není básníkem svého národa, že by plody jeho obohatily každou jinou literaturu, jen českou nikoli. V článku O české poesii v poměru k poesii vůbec (vyňatky z něho v XI. díle Sebr. spisů) (1859) správně odpověděl napadený básník, že je mínění to nesmyslno, ježto předmětem poesie je člověk celý, všechen život jeho, vše, co ho trápí, po čem touží, co k činu pobádá, sami též činové jeho i co z nich pochází; že je úkolem poesie poskytovati lidem potěchu v neštěstí a štěstí jejich množiti. Třeba že je poesie česká, i lidová i starší klassická, pravil dále, pěkná a bohatá, není přece dostatečna, aby byla základem dalšího rozvoje poesie novočeské. Jí třeba jest živiti

se šťavou poesie všeho světa, a čím více se jí posilní, tím více se zdokonalí. —

Těch názorů se Hálek věrně přidržoval po celý život. Nezůstaly bez ovoce. Dnes je hlasatelem širého, šlechetného kosmopolitismu či humanismu spisovatel toho řádu, jako Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer a jiní. Jako Pfleger Nerudovi a realistům, tak jim Hálek cestu upravil.

VII.

Ostatek.

Z poesie tedy Byronovy nejen že vyšly dva směry, ona byla i důležitým pomocníkem v rozvoji těchto dvou vynikajících směrů v novočeském básnictví, realismu a humanismu (kosmopolitismu).

Mácha nejdříve poznal obmezenost slovansko-starožitnických ideálů Kollárových a zatoužil po širším obzoru. Dal se po stopě Byronově. Ale byl nepochopen. Dráhou jím vytčenou šli Sabina a Nebeský. Těch však nepoutal tolik byronism Máchův, jako jeho všelidské, nikoli již jednostranně české stanovisko. Ale i jejich plody zašly bez účinu. Směr Kollárův zvítězil. Zástupcům tohoto směru šlo jedině o probuzení národního vědomí českého, spíše československého. Dále úmysly jejich nesahaly. Jakmile cíle svého došli, stanuli nehybně na témž místě nevědouce kudy dále.* Již rokem 1844 začíná úpadek poesie vlastenecko-slovanské v Čechách. Ale nejpatrněji vyšel na jevo rok 1848. Když plameny revoluce zachvacujíce Evropu lily proudy žáru v srdce básníků německých, vlaských a maďarských, v Čechách zůstaly nepovšimnuty. Týž právě čas tu mezi nejpřednějšími zástupci písemnictví vřel rozhořčený spor o záhadu zhola pravopisnou: má-li se psáti ou místo au.** Umlkli již Kollár, Čelakovský, Vocel, Jablonský, jakoby byli srozuměli, že jest poslání jejich odbyto a věnovali se pracím na poli naukovém. Ze starého pokolení ozývali se ještě Erben, Koubek, Němcová, ale hlasy jejich už nepůsobily, jak bývalo. Za to však to vřelo v prsou mládeže hledající nových směrů. Roku 1849 vydal 20letý Frič báseň

* Srv. v té příčině velmi dobrý výklad F. Schulze ve zmíněném Hálkově životopise. —

** F. Schulz tamže str. 242.

Upíra, v níž ideu vlasteneckou vštěpoval na kmen byronovsko-revoluční, nikoli už starožitnicko-slovanský, jako dotud. Dobré snaze nestačilo však bohužel nadání. Tragický to úkaz v rozvoji novočeské poesie, že právě ten spisovatel, jenž horoucností nade všecky vynikl a nejživěji pocítil oněch duševních proudů evropských, jež Byron nejdřív a nejsilněji vyjádřil, hlavním svým ideám příslušnou formu dáti nedovedl. Bez účinu však přece nezůstal. Pracoval neunavně, shromažďoval kolem sebe mládež a vydal (1855) Ladu Niolu, znamenající první důkaz literarního převratu v Čechách. Brzy potom spisovatelé mladší než Frič, ale jím poněkud povzbuzení sdružili se vespolek a nazvavše organ svůj Májem, označili, že nikoli od Kollára, nýbrž od Máchy literarní svůj rodokmen odvozují. Z té družiny byli R. Mayer, Pfleger Moravský, Neruda a Hálek, jichž díla, jak jsme vyložili, spůsobila rozvoj nynějších proudů v literatuře české i rozkvět její nynější a svědčí o blahém působení poesie Byronovy u národa, o němž slavný mistr tehdáž sotva věděl. —

Čím je národ počtem slabší, tím těžší práci mají před sebou jeho náčelníci, nechtějí-li, aby je jiný národ na cestě k výsostem osvěty a krásy předhonil. Čím více pracují, čím výše jich energie stoupá, tím širšího nabývají obzoru a rozhledu, tím i více vzletu a horoucí touhy dojíti zářivé výše s národem svým, tím hlubší je i láska k vlasti a dokonalejší štěstí z ní plynoucí. Uchvatně a stručně vyjádřil tu myšlenku Vrchlický:

Ó leťte v novou dobu ptákem,
Ó kleňte mosty přes propast!
Čím širší svět před ducha zrakem,
Tím dražší je ta malá vlast!

Kéž by slova ta byla povždy heslem literarních snah v Čechách!

POZNÁMKY PŘEKLADATELOVY.

Pozn. 1. (str. 4). Ponecháno vše doslova, ačkoli tu věc český historik literární tuším jinak vykládati musí. Viz ku př. odbornou úvahu o tomto spise (v Naší Době seš. 2.) od Leandra Čecha, jehož mínění tu ve všem za pravdu dávám.

Pozn. 2. (str. 4). U Balbína a ostatních podobných jemu mužů jeví se zázrak neumořitelnosti českého ducha. On nenapsal své obrany, **že** byl jesuita a kněz, nýbrž **přes to, že** jím byl.

Pozn. 3. (str. 5). Stran tohoto mínění poukazuji na zmíněnou úvahu L. Čecha.

Pozn. 4. (str. 16). Považíme-li, že bylo Máchovi, když umřel, teprve 26 let nemůžeme těmto výrokům o něm nijak přisvědčiti.

Nadání psychologické se nemůže objeviti bez rozsáhlejší a zralé zkušenosti mužného věku. Dramatik a románopisec hledá napřed formu a sebe, pak teprve objektivní pravdu. Sama ta existenee fragmentů dramatických básní a histor. románu je svědectvím o nevšedních uměleckých snahách mladistvého romantika. A že se Mácha „toho záměru sám brzy vzdal“, odkud pak se to ví? —

Pozn. 5. (str. 19). Jsem toho mínění, že je tu skutečně strach před smrtí. Život, i sebe strastnější, může býti velice drahým, zvláště tomu, kdo — jako Mácha — za hrobem žádného života neviděl. Srdcem a citem prahnul po idealu, ale rozum jeho upoutala věda k hmotě. Rozřešení sporu toho mezi materialismem a idealismem je trpký ořech člověka moderního. Kdo se spravuje více rozumem, rozřeší jej celkem snadno; kdo žije citem, uteče se k náboženství nebo mystice; ale kde je rozum právě tak silný jako cit, tam vzniká hořký pessimism rázu právě Máchova, až pak život sám tak neb onak posléze spor ten rozhodne. —

Pozn. 6. (str. 28). Výrok ten je příliš stručný a rozhodný, aby mohl býti tak zcela pravdivý. Pravda jest jen, že dnes málo čtenářů u Máchy potravu duševní **hledá**. Ale to platí už i o Byronovi. A co je vlastně „duševní potrava“? Brandes praví: „Každé sebe řídčeji vydané dílo, v němž samostatný spisovatel bez jakéhokoli zřetele vedlejšího promluvil, jak cítil, a líčil, jak viděl, jest a zůstane **obsažným** dokladem.“

Pozn. 7. (str. 35). V Lumíru letos (1894) vychází pěkná rozprava „Z mladosti Nebeského“ od dra J. Hanuše.

Pozn. 8. (str. 39). Slovutný kritik, jejž vede pouť po stopách Byronových jen výšinami poesie evropské, má stále tolik krásy na vybranou, že by se arci bez lítosti odhodlal k takové amputaci. Ale klassický vkus a aesthetické vzdělání, jímž Nebeský proslul, nepřipouští tak snadno domnění, že by něco tak zbytečného do básně byl vložil. Tu je třeba rozboru tak rozsáhlého a zevrubného, aby všechen bohatý material poznání filosofického, v básni uložený, vyšel na jevo. To je čestný úkol literatury naší. Podnikl jsem takový rozbor a vyznávám, že mi je význam i úkol I. jezdce v básni zcela jasný. Závěrečné však tři verše dosud vyložiti neumím.

MARYAN ZDZIECHOWSKI,

dr. filosofie, je velmi mladý, ale již slovutný literarní historik polský. V předmluvě prvého spisu svého o Mesianistech a Slavjanofilech oznámil, že je stanovisko jeho psychologicko-srovnavací a idealem kritiky jeho že jest sloučiti Taina s Brandesem, t. j. na základě psychologickém zbádati jednotlivé autory i jich družiny a společnost kolem nich, popatřiti v hlubiny duše autorovy i národa, z něhož pošel, a pak se za vzorem Brandesovým ohlédnouti po všech příbuzných zjevech u národů jiných.

Ale v předmluvě I. dílu Byrona a jeho věku (1894) vyznává, že to bylo příliš hrdé heslo, že působením positivno-Buckleovského ovzduší příliš se oddal důvěře ve všemocnost vědy, nejvyšší prý zákonodárkyně lidstva, jejížto knězem býti hodlal, vyznává, že se sklamal, že místo jistoty vědecké dospíval stále jen k hypothesám. Poznal, že může býti kritika něčím více, než pouhým odvětvím psychologie, že je čas pozastaviti se nad mravním úkolem kritiky a nahlédnouti, že je lépe péro zlámati, než psáti a neposilňovati myslí lidských na dráze k dobrému. Obrození idealismu má býti cílem dobré kritiky.

Narodil se r. 1861 v Mińské gubernii na Bílé Rusi. Gymnasijní studia dokonal v Mińsku r. 1879. Universitní studia začal v Petrohradě, dokončil v Dorpatě r. 1883. K srovnavacímu studiu v oboru literatur slovanských povzbudily ho výklady slavného slavjanofila prof. Oresta Millera, jejž si velmi oblíbil jakožto „posledního Mohykána starého, šlechetného směru idealistického, přejícího upřímně samostatnosti národů slovanských v duchu Chomjakově.“ Ještě však více působily naň přednášky professora Wiskowatowa v Dorpatě, méně známého učence, ale výtečného řečníka. Dokončiv universitu cestoval Zdziechowski po Evropě, načež vydal roku 1887 prvý svůj spis Očerki iz Psichologii Slavjanskago plemeni (Nástin psychologie slovanského ple-

mene) pod pseudonymem M. Ursin (dle rodinného erbu). Týž spis opravený a doplněný vydal rok potom v Krakově s titulem „Mesyaniści i Słówianofile". R. 1889 se stal doktorem filosofie. Od té doby mešká v Krakově a spisuje veliké dílo o Byronovi, byronismu a příbuzných jemu směrech v Evropě vůbec a ve Slovanstvu zvláště. Spisu toho nazvaného „Byron i jeho wiek. Studya porównawczo literackie" díl prvý „Evropa zachodnia" vyšel právě letos (1894) v Krakově nákladem spisovatelovým. Jest to veliký spis epochální, první toho druhu vůbec. Z obsahu uvádíme: I. Předchůdci byronismu. Rousseau. Chateaubriand. Napoleonism. II. Byron a Napoleon. Kritikové Byronovi. III. Shelley. IV. Lamartine a Byron. Spiritualism ve filosofii a politice. V. Byronism francouzský. Alfréd de Vigny. Alfréd de Musset. VI. Byronism německý. Lenau. Heine. VII. Leopardi. VIII. Nirvana. — Druhý díl vyjde r. 1895. — Řada studií, na nichž se spis ten zakládá, vyšla v Przeglądzie Polskim. Tu také vyšla (1893) studie jeho o francouzském tolstoismu „Nowe prądy idealistyczne ve Francyi". (Překlad toho spisu mám v rukopise). Postup jeho bádání ukazují přednášky ve filologické třídě krakovské akademie, o jichž obsahu se lze poučiti z bulletinů akademií vydávaných. Nám je velice významný tím, že od něho pochází první zevrubnější studie o českém byronismu a že vřadiv tuto studii do prací svých o byronismu „uvedl české písemnictví v okruh evropského duševního rozvoje". (L. Čech.) *

---

* Přeložil jsem tuto studii hned jak vyšla hlavně pro široký její obzor a volný myšlénkový vzduch, jakého málokdo z nás pro stísněné poměry jednak finanční jednak demokraticko-byrokratické dosíci může. Snažil jsem se, aby tento překlad vyšel — příčiny zná každý — v Praze, a když to nešlo, vydávám jej na venkově a sám. Vážím si spisu, protože vidím, že za ním stojí celý, upřímný člověk a určitý karakter literární s rozsáhlou vědeckou přípravou. Proti některým vývodům jeho polského katolicismu se musí Čech ohraditi, ale jak přičiněných několik málo poznámek ukazuje, stane se to beze vší ujmy jádra toho spisu. —

OBSAH:

O spise dra. Maryana Zdziechowského „Karol Hynek Macha i bajronism czeski“ napsal v Naší Době I. delší úvahu L. Č. (Leander Čech), z níž vyjímáme: „Jest to okolnost dosti překvapující, že první obšírnější vylíčení vlivu, který měl na básnictví české Byron, pochází z péra ne domácího, třebať i slovanského. Otázka tato, ač známá, u nás skutečně dosud podrobnějším spůsobem nebyla spracována.“

„Neníť ovšem nikoho již tajno, že novověká literatura česká podléhá ve vývoji svém velmi mocně časovým proudům světové literatury a že může býti rozvoj její náležitě poznán pouze se stálým zřetelem k duševnímu vlnění a proudění v ostatních velkých literaturách evropských. Pan spisovatel vřadiv studii svoji o českém byronismu v úzký svazek se řadou studií o Byronu a byronismu, uvedl české písemnictví v okruh evropského duševního rozvoje, z něhož vymykáno bylo jindy z neznalosti, jindy z úmyslu, u nás samých pak proto, že v dějinách naší literatury dosud zřídka bylo užíváno methody srovnavací. Již tímto činem spis pana Zdziechowského jest velmi významný.“

„Ale spis jeho tak zřejmě svědčící o opravdovosti jeho literarních studií vyniká vlastností, která jej vůbec a pro nás zvláště činí velmi cenným. Nespokojujeť se pouze tím, aby ukázal, jak a pokud Byron a byronismus působil v českou literaturu, on se pokusil, a to jest velká přednost jeho díla, i ukázati, jakých změn byronismus se dočkal a dodělal v písemnictví našem, jaké zvláštní útvary byronismus na se vzal v české dílně duševní, jakou samostatnou práci myšlenkovou vykonal tu český duch, tak že zcela právem lze mluviti o byronismu českém, který jako zvláštní odstín byronismu vůbec nemůže nadále býti přehlížen.“

„Vedle Máchy, který jest prvním a hlavním zakladatelem byronovské poesie české, p. Zdziechowski čítá k českým byronistům Karla Sabinu, V. B. Nebeského, Jos. V. Friče, Rud. Mayera, Gustava Pflegra Moravského a Vítězslava Hálka. Rozborem hlavních spisů těchto básníků stanoví význačné vlastnosti, týkající se myšlenkového a citového směru českých básníků, hledí se dopátrati vlastní jejich duševní organisace, vypočítává díla a spisy, které měly hlavní vliv a působnost na jejich tvoření a kde tomu tak jest, vystihuje samostatně stanovisko, jaké autor český zaujímá v širokém proudu byronovské poesie.“

„Musíme vyznati, že nemáme v naší literatuře podobným směrem psané studie o vlastních zakladatelích moderní poesie české atd.“—